

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему **Організація волонтерської роботи студентів в умовах закладу
вищої освіти**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0119
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
освітньої програми Педагогіка вищої школи
А. Є. Фалке

Керівник доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності,
доцент, к.психол.н. Овсяннікова В. В.

Рецензент доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності,
доцент, к.філос.н, Іванова Л. С.

Запоріжжя

2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
Розділ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ.....	10
1.1. Історія та становище волонтерської роботи в Україні.....	10
1.2. Волонтерська робота, як соціальний феномен сучасності.....	17
1.3. Принципи волонтерської роботи.....	30
1.4. Технології підготовки до волонтерської діяльності.....	34
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	45
2.1. Модель студентської волонтерської служби.....	45
2.2. Підготовки студентів до здійснення волонтерської роботи.....	50
2.3. Експериментальне дослідження стану волонтерської роботи у закладі вищої освіти.....	54
2.4. Волонтерський педагогічний рух.....	60
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Нині у зв'язку з підвищенням ролі громадських і добродійних організацій питання феноменології волонтерство є актуальне. Усвідомлення майбутніми фахівцями місця і ролі волонтерської роботи як засобу особистісного розвитку та самореалізації, самовизначення та самоствердження, як способу надання допомоги людям, які її потребують, є шляхом не тільки саморозвитку, а й професійного становлення.

Актуальність дослідження обумовлена динамічністю соціальних процесів, спрямованих на гуманізацію сучасного суспільства. Саме цей соціальний пріоритет є методологічною основою організації процесів навчання й виховання особистості, формування її соціальної активності. Різноманіття напрямів, форм та методів волонтерської діяльності відкриває широкі перспективи для активізації духовного, інтелектуального та культурного потенціалу, що детермінує розвиток людини і суспільства як сьогодні, так і майбутнього. Одним із напрямів на шляху гуманізації суспільства є підготовка студентів, що ґрунтується на принципах гуманізму, поваги до інших і самоповаги, доброзичливості та милосердя, толерантності й неупередженого ставлення до тих, хто потребує допомоги, вимогливості до себе, динамічності та соціальної активності.

Наукові доробки філософів, істориків (М. Аркас, М. Грушевський, Ю. Хорунжий, Д. Яворницький та ін.) свідчать, що благодійництво та меценатство в Україні мають власну історію, традиції й особливості. У цьому контексті найпоширенішим феноменом благодійності, добродійності є волонтерство, початок розвитку якого припадає на ХІХ століття.

Вагомий внесок у становлення теорії волонтерства, розробку його теоретичних та методологічних засад зроблено російськими (І. Айнутдинова, О. Акімова, Л. Вандишева, В. Пестрикова), українськими (О. Безпалько, І. Зверєва, Н. Заверико, Г. Лактіонова, Л. Міщик, І. Мигович, С. Пальчевський,

В. Петрович, Ю. Поліщук, А. Рижанова, М. Тименко) й зарубіжними (Р. Лінч, С. Маккарлі (США), Л. Питка, Є. Матерна (Польща) дослідниками, які визначили сутність, ознаки, особливості, напрями та принципи волонтерської роботи.

Незважаючи на інтенсивні різнопланові дослідження, жодний із охарактеризованих підходів не забезпечує сповна виконання завдання щодо організації волонтерської роботи в умовах вищого навчального закладу.

Аналіз результатів теоретичних напрацювань, практичного досвіду підготовки студентів у вищих навчальних закладах до волонтерської роботи виявив низку суперечностей: між потребою суспільства студентів здатних до здійснення волонтерської роботи, і недостатнім рівнем підготовки у вищому навчальному закладі до її виконання; між визнанням волонтерської роботи як цілісного феномену і неузгодженістю цілей, функцій, їх недостатнім відображенням у змісті вищої освіти та діяльності суб'єктів педагогічного процесу закладу вищої освіти.

Зняття зазначених суперечностей можливе за умови переосмислення теоретичних засад організації волонтерської роботи у вищому навчальному закладі та розробки підходів до підготовки, здатних до вирішення сучасних проблем, а також визначення мети, змісту навчання волонтерів у контексті особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Актуальність, теоретичне і практичне значення проблеми, недостатність її опрацювання зумовили вибір теми: «Організація волонтерської роботи студентів в умовах закладу вищої освіти».

Об'єктом дослідження є волонтерська діяльність.

Предмет дослідження – специфіка організації волонтерської роботи студентів в умовах закладу вищої освіти.

Означена діяльність має ґрунтуватися на нормативно-правових засадах волонтерської роботи та благодійної діяльності, до яких належать закони України «Про благодійництво та благодійні організації», «Про волонтерський рух», «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»,

наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження Програми розвитку і підтримки волонтерського руху».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та практично впровадити модель організації волонтерської роботи у закладі вищої освіти.

Гіпотеза дослідження ґрунтується, на припущенні, що професійне становлення та особистісний розвиток майбутніх фахівців у закладі вищої освіти стане ефективним, якщо організація їхньої участі у волонтерській роботі відповідатиме таким умовам: врахування особистісно орієнтованого підходу у навчально-виховному процесі; формування готовності студентів до майбутньої професійної діяльності; створення соціально-виховного середовища для реалізації знань, умінь та професійно-особистісних якостей студентів.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети та гіпотези дослідження сформульовано його основні **завдання**:

1. Проаналізувати ступінь розробленості досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі.
2. Розкрити сутність понять «волонтер», «волонтерство», «волонтерська робота».
3. Дослідити результативність впровадження моделі студентської волонтерської служби в умовах закладу вищої освіти.
4. Розкрити зміст та значення підготовки студентів до здійснення волонтерської роботи.

Для досягнення мети і реалізації завдань дослідження застосовувався комплекс загальнонаукових **методів**: теоретичних: аналіз і синтез для теоретичного узагальнення основних підходів до розв'язання проблеми організації волонтерської роботи в умовах закладу вищої освіти, визначення теоретичних та методичних основ її вирішення; емпіричних: метод анкетування для з'ясування рівня знань, умінь, сформованості професійно-особистісних якостей, готовності студентів до волонтерської роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що уточнено сутність поняття «волонтерська робота» в контексті педагогічної діяльності;

обґрунтовано модель організації волонтерської роботи в умовах закладу вищої освіти; набуло подальшого розвитку наукове положення про волонтерську роботу як засобу особистісного розвитку та професійного становлення студентів закладу вищої освіти.

Практична значущість дослідження виявляється у впровадженні моделі студентської волонтерської служби у закладі вищої освіти; результати дослідження можуть використовуватися у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1.1. Історія та становище волонтерської роботи в Україні

Історію волонтерської роботи як в Росії, так і в Україні досить важко простежити, оскільки формальне фіксування таких дій та їх вивчення розпочалося порівняно недавно. Однак не постає жодних сумнівів і той факт, що така робота в тій чи іншій формі існувала дуже давно. Так, традиції милосердя склалися на Русі сторіччями, утворюючи основи благодійництва, прагнення допомогти бідним, престарілим, хворим і немічним.

Громадська добродійність зародилася ще в до монгольський період. Особливе місце в її розвитку відіграла церква. У роки становлення Київської Русі добродійність швидше не була нормою, нею займалися окремі особи. Відомі, наприклад, ті факти, що князь Іоанн Данилович був прозваний Калитою за мішок, який носив із собою, роздаючи з нього милостиню, а князь Дмитро Донський був настільки співчутливим до бідних, що годував їх зі своїх рук. Катерина II, імператриця Марія Федорівна також виявили себе добродійницями. Засновані імператрицями численні благодійні інституції заклали фундамент російської системи соціальної опіки. Катерина II першою запровадила в практику модель «освідченої» добродійності, спрямованої на масштабні соціальні зміни, викорінення соціальних вад і поліпшення стану суспільства. Одним із прикладів такої діяльності стало створення Смольного інституту, покликаною виховувати дівчат – проповідницька ідея освіти.

Добровільна благодійна діяльність була характерною не лише для людей вищого прошарку. Історія донесла до нас багато прикладів самопомоги, безкорисливої підтримки, які були прийняті в середовищі простих людей. Це і спільне будівництво, і збори пожертв на спорудження шкіл, лікарень, храмів.

Щодо України, то тут безкорислива діяльність, в основі якої лежить

благодійність («надання приватними особами матеріальної допомоги, підтримки бідним, сиротам та іншим»), має власну історію, традиції її особливості. Так, Київська Русь уклала з греками спеціальні договори «Про порятунок полонених», які визначали взаємні зобов'язання щодо викупу русичів і греків, їх повернення на батьківщину.

Запроваджуючи християнство на Русі, князь Володимир закликав людей турбуватися про ближніх, ставитися до них зі співчуттям, бути милосердними. Наведемо деякі з біблійних положень, що їх дотримувався кожний громадянин: «Блаженні милостиві, бо помилувані вони будуть», «Хто просить у тебе, то дай, а хто хоче позичити в тебе - не відвертайся від нього», «Тіштесь з тими, хто тішиться, і плачте з тими, хто плаче» [7]. Пройнявшись духом християнських повчань, Володимир, за свідченням літопису, велів «усякому старцеві й убогому приходити на княжий двір, брати їжу і питво, гроші з казни» [7].

Прагнучи розвинути благодійництво, надати йому організованого характеру, князь Володимир у 996 р. видав устав, згідно з яким духовенству й церковним структурам були доручені опіка та нагляд за лікарнями, лазнями, притулками для одиноких тощо, установлена «десятина» для благодійних закладів. Під час його правління були засновані училище для навчання вбогих людей, будинок для паломників, запроваджені народні свята, під час яких виявлялася турбота про вбогих, сиріт, мандрівників, яким роздавалася милостиня. Не випадково про князя Володимира за чуйність, безкорисливість складено багато легенд та оповідей. Його приклад наслідували інші представники князівської влади й духовенства.

Відомо, що Ярослав Мудрий, Володимир Мономах усякими способами прагнули розвинути благодійництво, надавали йому організованого характеру. Так, князь Ярослав Володимирович заснував сирітське училище, де утримувалися 300 юнаків, а князь Володимир Мономах склав заповіт своїм дітям про їх соціальну поведінку. Допомагали бідним також князі Ізяслав і Всеволод Ярославичі. За їх правління широко відомим був єпископ Єфрем Переяславський, який побудував багато лазень і лікарень для бідних і сиріт,

призначав їм лікарів, установив, щоб повсюдно хворих доглядали та безкоштовно лікували. Велике виховне значення мала складена Володимиром Мономахом «Духовна» своїм дітям, де робився акцент на необхідності бути уважним до потреб народу. «Якщо поїдете по землях своїх, – наставляв Володимир Мономах, – не давайте ображати народ ні в селах, ні на полі, щоб вас потім не проклинали. Куди підете, де станете, напоїть, нагодуйте бідняка, більше шануйте гостя, звідки б до вас не прийшов».

Соціальна опіка, розвинута в Київській Русі, занепала через татаро-монгольське нашествя, за часів якого питання збереження та об'єднання духовних сил народу вирішувала православна церква, яка водночас виконувала роль єдиного притулку для вбогих, старців, немічних.

На складному шляху відродження й державотворення поступово розвивалися різні форми громадської опіки, з яких виразно окреслювалися «два провідних напрями: продовження традицій Володимира та інших князів, які були прикладом особистого благодіяння, і захисту убогих, старців, сиріт й інших страдників; посилення організуючого початку, удосконалення форм і масштабів державної підтримки соціально уразливих верств населення при збереженні й заохоченні благодійницької діяльності церкви».

Щонайбільшого розквіту благодійність в Україні досягла в XVI-XVII ст., коли поширилися православні братства, у яких більшість обов'язків виконувалася на добровільних засадах, через громади як «народні осередки милосердя», а також монастирі, що, крім релігійної та просвітницької діяльності, надавали притулок і допомагали старцям, осиротілим, потерпілим від лиха, вдовам, хворим. Зауважимо, що у відкритих братствами школах молодь виховували в дусі людинолюбства, побожності, милосердя, поваги до історії й культури свого народу.

Окремим феноменом вияву благодійності в XVII-XVIII ст. стало меценатство видатних людей України – гетьманів Петра Сагайдачного, Івана Виговського, Івана Мазепи, Кирила Розумовського та деяких інших, які сприяли поширенню освіти, створюючи нові навчальні заклади (Києво-

Могилянська академія) і культурні центри (Миколаївський собор, Києво-Печерська лавра [51, 38]), опікуючись найздібнішими краями, яких посилали на навчання до найкращих європейських університетів.

У XIX на початку XX ст. добродійність набула особливого поширення серед відомих українців (Григорій Галаган, родина Симиренків, Євген Чикаленко, батько й син Рильські, брати Бродські, Сергій та Михайло Грушевські, кілька поколінь Терещенків та ін.), зокрема меценатів Катеринославщини (М. Корф, М. Родзянко, П. Міклашевський, Я. Савельєв та ін.), які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної культури, освіти, промисловості, медичної справи тощо [7; 14; 25; 38]. Благодійництво та меценатство заохочувалося державою, яка за надання допомоги встановлювала певні винагороди (чини, ордени, почесне громадянство). Почуття особистої відповідальності перед суспільством, усвідомлення нерозривного зв'язку з майбутнім держави стали головними мотивами благодійності в Україні.

Зі встановленням радянської влади благодійність набула іншого змістового наповнення: перестала бути поширеним, масовим явищем у суспільстві. І хоч в країні домінував механізм шефства над закладами культури, освіти, громадськими організаціями, підприємствами, XX ст. залишило значну кількість прикладів меценатства та добродійства радянських людей, благодійницької діяльності (благодійні товариства, фонди, об'єднання) [6; 25].

Питання розвитку благодійності в Україні продемонструвало наявний багатий досвід добродійної діяльності серед українців, основними національними рисами яких є доброта, прагнення допомогти ближньому, відчуття його потреби, поставивши себе на місце того, хто потребує допомоги, матеріальної та духовної підтримки.

Щодо світового виміру, то найпоширенішим феноменом вияву благодійності, добродійності вважають волонтерство, що зародилося в XIX ст. в США. Волонтери забезпечували функціонування різних некомерційних організацій. За твердженням І. Григи, французький письменник-журналіст А. Дюнан, вражений кривавими картинами битви біля Сольферино,

запропонував ідею створення Товариства Червоного Хреста (1859) – організації, яка працювала б на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу пораненим бійцям. Саме з цієї події розпочалася волонтерська діяльність в усьому світі.

Становить інтерес наукова знахідка О. Безпалько щодо започаткування волонтерської роботи в Англії, а пізніше й у США, студентами, які працювали здебільшого і населенням у сетльмент-центрах, що виникли за аналогією з європейськими кварталами в колоніях як центри соціальної допомоги для місцевого населення та як благодійні установи на зразок Тойнбі-холу, заснованою священиком С. Барнетом 1884 р. в бідному районі Лондона. Цей заклад функціонував за рахунок приватних пожертвувань і дав поштовх до створення понад 400 благодійних установ в англійських та американських містах. Студенти, які об'єднувалися на волонтерських засадах у невеликі групи, а пізніше – у добровільні товариства, оселялися в найбільш бідних кварталах Лондона, а потім – у багатьох міських районах усюди Великої Британії, щоб по справжньому відчувати всі незручності бідності та проводити безпосередню соціальну роботу. Вони були провідниками освіти, різних видів культурної діяльності, помічниками місцевих жителів у вирішенні соціальних проблем та наданні допомоги нужденним [9, 28]. Наведені факти засвідчують, що волонтерська робота започаткувалася в ХІХ ст., у час поширення громадської благодійності, кульмінацією чого стало створення сетльмент-центрів, де зародилися окремі напрями та форми соціальної роботи. Самі ж сетльменти стали прообразом багатьох сучасних інституцій, які успішно функціонують у територіальних та етнічних громадах різних країн. Отже, є підстави стверджувати, що волонтерська робота зародилася і як студентський волонтерський рух.

У 1920 р. у Франції, біля Страсбурга, був здійснений перший волонтерський проект за участю німецької та французької молоді, у рамках якого відновлювалися зруйновані Першою світовою війною ферми в районі найзапекліших боїв німецьких і французьких військ [51, 97]. Відтоді

волонтерство набуло значного поширення в усьому світі й стало важливим педагогічним ресурсом розвитку суспільства. Так, якщо до 1987 р. у світі працювало волонтерами 80 млн людей, у 1995 р. – 93 млн, то в 1998 р. вже 109 млн. добровольців були залучені до волонтерської роботи. Їх праця наприкінці 90-х рр. XX ст. стала для США та європейських країн вагомим економічним ресурсом, що підтверджують такі статистичні дані: у 1998 р. цим видом діяльності було охоплено майже половину громадян а з урахуванням підлітків, старших 14 років, – 79 % [22, 23].

За часів існування СРСР найпоширенішими формами волонтерської (тоді - шефської) роботи були: шефство старших школярів над молодшими, студентів над школярами, молоді – над «педагогічно занедбаними» підлітками; шефство членів профспілки над неблагополучними сім'ями; відвідування й організація і дозвілля хворих дітей; надання допомоги школярам і студентам з поганою успішністю; наставництво досвідчених працівників над молодими спеціалістами; участь у роботі комсомольських загонів; опіка студентських будівельних загонів над важковиховуваними підлітками тощо.

Можемо зробити висновок про те, що в часи існування Радянського Союзу діяла розгалужена система організацій, які надавали безкоштовну допомогу іншим. Зміна суспільної системи, крах соціалізму в країні призвели не лише до змін в ідеології, а й в існуючій системі добровільної допомоги, до нехтування ідеї добровольства й втрати накопиченого досвіду всіх молодіжних, громадських організацій того часу. Аналіз показує, що волонтерство радянських часів, незважаючи на ідеологічне забарвлення, – виважена гуманістична діяльність, притаманна менталітету нашого народу. Гуманізм, як і раніше, залишається не політичною, а загальнолюдською цінністю українського суспільства.

Щодо розвитку волонтерської роботи в Україні, то перші ластівки з'явилися на початку 1990-х рр. А саме 2 листопада 1990 р. XI зліт піонерів України проголосив створення Спілки піонерських організацій України (СПОУ), в основі якої лежала відмова від політичного замовлення на діяльність

об'єднання, відродження справжніх принципів піонерії. Діяльність організації була спрямована на об'єднання дітей та дорослих навколо цікавих і корисних справ, що допомагають пізнавати світ, розкривати власний творчий потенціал, прищеплюють загальнолюдські цінності, вчать бути корисним людям. Головними ознаками діяльності спілки стали гра, лідерство, пошук. Піонерські організації нового типу відкриті для всіх дітей незалежно від їх національного, соціального, освітнього, релігійного та територіального статусу.

Сьогодні в Україні зароджується демократичне суспільство, яке має базуватися на принципах свободи, творчості та гуманізму. Нині, коли Україна зазнає справжньої економічної та духовної кризи, ще більше відчувається цінність безкорисливої добровільної допомоги. Збільшується, кількість населення нашої країни, яке потребує допомоги, ще більш відчутно визначилися прошарки населення, яким вона негайно потрібна. Передусім це пенсіонери, безробітні, інваліди, сироти та ін. Проте допомога їм з боку держави вкрай недостатня, а благодійність не проголошується як соціально значуща справа, не стимулюється добровільна допомога цим категоріям населення.

Накопичений значний досвід організації волонтерської роботи в Україні – діє понад 20 тис. недержавних організацій, які працюють з волонтерами. У травні 1998 р. Україна розпочала реалізацію регіональної програми «Ініціативи з роботи на добровільних засадах», головна мета якої – відновлення волонтерської роботи як запоруки громадянського суспільства та незворотності демократичних перетворень, збільшення частки добровільної праці громадян, спрямованої на вирішення конкретних суспільних проблем. Головне завдання - активізація громадської діяльності в Україні шляхом розвитку волонтерської роботи, спрямованої на якнайширше залучення населення до суспільно корисної праці на добровільних засадах у громадських організаціях, службах соціального захисту та медичній сфері для допомоги у вирішенні проблем суспільства. У межах цієї програми створений Центр волонтеріату «Добра воля», метою якого є залучення волонтерів до діяльності громадських

організацій. Значна увага приділена навчанню представників організацій управління діяльністю волонтерів [40].

Слід відзначити, що не лише громадські, а й державні організації намагаються розвивати волонтерську роботу в Україні. Про це свідчить функціонування соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, де поряд із професійними соціальними працівниками працюють волонтери. Сьогодні діяльність волонтерських служб при центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) стала одним із напрямів державної молодіжної політики [31; 32; 41; 46].

У здійсненні волонтерської роботи вагомий внесок зроблений Дніпропетровським обласним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Серед його соціальних програм доцільно вказати молодіжний проект «Запобігання поширенню ВІЛ/СНІДу в Україні», метою якого стало зниження темпів поширення епідемії ВІЛ/СНІДу серед основних груп ризику. Проведення інформаційно-пропагандистських акцій і навчання молодіжних лідерів за принципом «рівний-рівному» [35, 17]. Основними формами роботи стали акції, прес-конференції, конкурси дитячих малюнків, віршів, навчальні семінари для волонтерів, які працюють із групами ризику, «круглі столи» спільно з органами освіти, охорони здоров'я, обласним центром профілактики СНІДу й центрами соціальних служб.

1.2. Волонтерська робота, як соціальний феномен сучасності

Волонтерська робота як ідея соціального служіння майже настільки ж давня, як і поняття «соціум». В історії людства не було жодного суспільства, байдужого до ідей добровільної та безкорисливої допомоги, без людей, для яких способом самореалізації, самовдосконалення, спілкування з іншими була праця на благо тієї спільноти, у якій людині довелося народитися й жити.

Розглянемо більш докладно поняття «волонтерство», «волонтерська

робота». Відповідно до «Загальної декларації волонтерів», прийнятої на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів 14 вересня 1990 р. в Парижі, волонтерство – добровільна активна спільна або особиста участь громадянина в житті людських спільнот для реалізації його основних людських потреб та покращення якості життя, економічного й соціального розвитку. Воно сприяє поліпшенню якості життя, поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху створення справедливого й мирного суспільства, більш збалансованому економічному й соціальному розвитку, створенню нових робочих місць та професій.

Сьогодні феномен волонтерства трактується як форма громадянської участі в суспільно корисних справах, спосіб колективної взаємодії й ефективний механізм вирішення актуальних соціально-педагогічних проблем; як «діяльність, яка є не примусова, ґрунтується на прагненні допомогти; як справа, зроблена без попередньої думки про фінансову винагороду; як робота, а не гра»; як добровільний вибір діяльності, який відображає особисті погляди й позиції; активна участь громадянина в суспільному житті, що виражається зазвичай у спільній діяльності в межах різних асоціацій, сприяє покращенню якості життя; як національна ідея - ідея милосердя та добродійності, ресурс філантропії – «людинолюбства, добродійності, благодійної діяльності, соціальної підтримки, заступництва й захисту знедолених громадян через милосердя» [10].

Волонтерами називають громадян, що здійснюють благодійну діяльність у формі безоплатної праці в інтересах особи чи організації, якій надаються блага, у тому числі в інтересах благодійної організації; вільно, не маючи якихось корисливих цілей, займаються діяльністю на користь суспільства [39]; добровільно надають безоплатну соціальну допомогу та послуги інвалідам, хворим, особам і соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації [6; 11]; здійснюють свідому, добровільну діяльність на благо інших [30].

В українській, російській мовах є кілька понять, еквівалентних

англійському слову «volunteering» – добровільна діяльність, суспільно корисна робота, громадянська активність. Перевага термінів «волонтерство» й «волонтер», а не слів із російськими коренями – «добровольство», «доброволець» – пояснюється так: по-перше, слово «доброволець» має чіткі значеннєві асоціації (як позитивні, так і негативні) з радянським періодом, який неоднозначно оцінюється в суспільстві; по-друге, навіть урахувуючи весь спектр ставлень до такого складного явища, як глобалізація, важко заперечити його наявність, об'єктивне існування, і тому, маючи на увазі явище глобального характеру, доцільніше вживати термін «волонтер», прийнятий більшістю країн. Такої ж думки дотримуються науковці, які акцентують увагу на синонімічності понять «волонтерська робота» та «добровольча робота» (І. Айнутдінова, О. Акімова, Л.Т. Зандишева, І. Зверєва, Л. Коваль, Л. Міщик, І. Мигович, С. Пальчевський, В. Пестрикова, Ю. Поліщук, Ю. Хорунжий) [1; 2; 20; 33; 45; 51], трактуючи її як «доброчинну діяльність, що здійснюється фізичними особами на засадах неприбутковості, без заробітної плати, просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом; гуманістичну діяльність, спрямовану на соціальну допомогу певним верствам населення, розвиток добробуту та процвітання суспільства», що не вимагає матеріальної винагороди та ґрунтується на потребі реалізації духовних цінностей.

Дослідники визначають волонтерську роботу:

– як соціальну практику, що може бути освоєна майбутніми фахівцями соціальної сфери поза професійною підготовкою у закладі вищої освіти на базі громадських організацій (О. Акімова, В. Бочарова, В. Воронов, Б. Вульф, О. Главник, Т. Дружченко, В. Петрович, Ю. Поліщук, Н. Романова) [2; 19; 45];

– добровольчу діяльність, яка ґрунтується на ідеях безкорисливого служіння та гуманним ідеалам людства, без цілей отримання прибутку, одержання оплати або кар'єрного зростання; отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям [10; 20; 26];

– основу функціонування громадських організацій, територіальних громад, форму громадської активності населення (О. Безпалько, О. Стецьков, М. Фірсов, Є. Холостовата);

– малоспеціалізовану допомогу в різних сферах діяльності (Л. Артюшкіна, Ю. Мацкевич, А. Полянничко) [8; 26; 27];

– філантропію – сприяння окремих осіб чи груп громадян добробуту людей через надання послуг чи коштів (Р. Апресян, М. Дмитрієнко, О. Ясь, В. Мельников, Є. Холостова, Ю. Хорунжий) [6; 27; 51];

– форму громадської активності особистості, що спрямована на вирішення соціальних проблем і сприяє формуванню професійно значущих якостей особистості фахівця (Л. Вандишева, О. Сорочинська, І. Яригіна) [20; 53].

Важливість та потрібність волонтерської праці в останнє десятиріччя визнана і в Україні, що підтверджують законодавчі документи. Так, у законі України «Про соціальні послуги» [31] зазначено, що волонтер - особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. У законі України «Про соціальні послуги» волонтерська робота визначається як будь-яка соціальна суспільно корисна, систематична і вмотивована неприбуткова діяльність фізичних та юридичних осіб, що проводиться шляхом виконання робіт, надання послуг громадянам, організаціям і суспільству загалом. У документі відзначено, що «не є волонтерською соціальною, суспільно корисною і вмотивованою неприбутковою діяльністю, що має одноразовий чи випадковий характер або проводиться на підставі родинних чи дружніх стосунків». Ця теза зумовила неоднозначне трактування волонтерської діяльності як у теорії, так і на практиці.

У сучасних наукових дослідженнях [1; 2; 19; 33] виділяємо такі провідні ознаки волонтерської роботи:

– відсутність фінансового прибутку або часткова фінансова винагорода (так волонтери-добровольці Організації Об'єднаних Націй, які працюють у технічній, економічній, соціальній сферах, мають права на отримання

матеріальної допомоги для забезпечення щомісячного прожиткового мінімуму, на покриття втрат на місцевий транспорт і підготовку до роботи. Вони забезпечуються житлом, основними видами обслуговування; для них передбачене й страхуванні на випадок хвороби, страхування життя);

– добровільний характер діяльності (основні мотиви – задоволення соціальних і духовних потреб, зацікавленість у конкретному завданні, поставленому в добровольчому проєкті, оновлення поглядів на життя, людей, роботу).

Отже, волонтерську роботу може виконувати кожна людина, незалежно від культурних й етнічних особливостей, віросповідання, віку, статі, фізичного та матеріального становища, яка має високий рівень відповідальності, прагне вільно використовувати час, особистісні ресурси заради інших людей, не очікуючи винагороди.

Волонтерська робота забезпечує природне входження студентів у суспільство, включення в соціальні зв'язки, інтеграцію в різні типи соціальних спільнот, «оволодіння студентською субкультурою через організовану діяльність чи особистісно-орієнтоване виховання» завдяки чому відбувається становлення соціальності індивіда. Волонтерська робота як частина процесу соціалізації дає можливість включитися в усю сукупність соціальних ролей, норм і поведінкових стереотипів суспільства, ознайомлює із загальною культурою й специфічними субкультурами соціуму. Вона сприяє розвитку різних специфічних соціальних ролей шляхом примірювання їх на себе, порівняння, вибору: аніматора (організатор, координатор, контролер діяльності з розробки, створення та реалізації різноманітних проєктів [11]); соціального організатора, менеджера (його завдання - бачити реальну мету, планувати етапи її досягнення, проводити моніторинг процесу змін та оцінку результатів, залучати громадян до розвитку, навчання за допомогою сучасних технологій, вирішення наявних проблем, ініціювати участь дітей та дорослих у різноманітних соціальних проєктах, упроваджувати різноманітні масові форми соціально-педагогічної роботи (благодійні акції, фестивалі тощо), представляти

інтереси громади в органах влади, вести переговори, встановлювати ділові між інституційні відносини [9; 43]; викладача (ця роль вимагає сформованості таких якостей, як емпатія (розуміння почуттів тих, хто навчається), повага (прийняття тих, хто навчається, як конструктивних особистостей), щирість (відкритий прояв викладачем своїх почуттів), конкретність комунікації (уникнення нечітких, узагальнених висловлювань, точний опис почуттів і переживань); консультанта (його завдання устанавлювати довірчі стосунки з клієнтом, отримувати, аналізувати, класифікувати, оцінювати й інтерпретувати дані соціального та персонального характеру, домовлятися з клієнтом про мету послуг, що надаються, досягати змін у когнітивній, емоційній та поведінковій сферах клієнта або умовах його життя [11; 33]); наставника, посередника, експерта, адвоката, помічника, координатора та ін. [11]. Отже, завдяки виконанню волонтерської роботи людина стає дієздатним учасником суспільних відносин.

Розроблений у наукових працях С. Рубінштейна діяльнісний підхід, де сформульований принцип єдності, свідомості та діяльності [47]. Сутність якого полягає в тому, що відображення людською свідомістю об'єктивної дійсності завжди пов'язане з активною діяльністю людини, постає з неї, здійснюється в ній. Активність, будучи невід'ємною властивістю особистості, виражає ставлення людини до мети діяльності, що виявляється у відстоюванні власних поглядів, діях, завершальною стадією яких є вміння, виступає передумовою і результатом розвитку особистості.

Відповідно до цього підходу механізмом формування внутрішнього світу людини є інтеріоризація та екстеріоризація досвіду. Людина інтеріоризує знання та спостереження щодо ефективності форм волонтерської роботи й екстеріоризує їх у вигляді відповідних добродійних дій, що вимагає певних вольових зусиль.

Волонтерська робота забезпечує різнобічність впливу на особистість, одночасний вплив на свідомість, почуття і поведінку, основу яких складають переконання. І. Мар'єнко підкреслює, що переконання дають можливість

особистості робити той чи інший учинок свідомо, тобто з розумінням його доцільності. Обумовлюючи поведінку особистості, переконання набувають форми мотивів, якими особистість керується у своїй діяльності.

Дії особистості, спрямовані на досягнення результатів, важливих і корисних для інших людей, психологи називають просоціальними. Особливим видом просоціальної поведінки є альтруїстична, яка полягає в наданні допомоги іншим людям для поліпшення благополуччя цих людей без орієнтації на свідоме досягнення корисних для себе результатів. У психолого-педагогічній літературі останнього часу досить відомими стали різноманітні теоретичні обґрунтування просоціальної поведінки: теорія соціального обміну, теорія соціальних норм [38].

Згідно з теорією соціального обміну альтруїстична поведінка (як добродійна діяльність) має на меті деякі явні корисні для іншої особи результати й неявні корисні результати для діючої особи (визнання, статус, інформація тощо). Ці корисні результати можуть бути як внутрішньою, так і зовнішньою винагородою. Так, дослідники вказують на існування причин, через які люди добровільно надають допомогу: прагнення до знань (бажання зрозуміти людей і їх життєві обставини, бажання чогось навчитися); кар'єристичні мотиви (отримуючи досвід і зв'язки, вони хотіли б розширити перспективи своєї роботи); мотиви соціального пристосування (увійти до певної групи та досягти визнання); захист свого «Я» (зменшення почуття провини чи уникнення власних проблем, зростання самоповаги, зміцнення почуття власної гідності, упевненості в собі); вираження цінностей (дії згідно із загальнолюдськими цінностями). Тому під час надання допомоги кожна діюча особа керується стратегією так званого мінімаксу: намагається, наскільки це можливо, зменшити витрати та збільшити здобутки (навіть якщо ці здобутки й не є реальними, а лише суб'єктивними цінностями).

Отже, в основі надання допомоги іншим людям може лежати як альтруїстична, так і егоїстична мотивація. Звичайно, виключити егоїстичну мотивацію (мотив соціального визнання, винагороди, мотив уникнення осуду з

боку інших, тобто абсолютно егоїстична мотивація уникнути внутрішнього дискомфорту) дуже важко. Водночас не можна відкинути й тих безперечних фактів, що деякі люди справді турбуються про інтереси та благополуччя інших, а не про власні, і їх аж ніяк не можна вважати добре замаскованими егоїстами. Зауважимо лише, що волонтерську роботу можуть здійснювати ті, хто справді дбають про інтереси та благополуччя інших людей.

Відповідно до теорії соціальних норм альтруїстична поведінка визначається сукупністю таких упорядкованих норм (своєрідні каузально-атрибутивні схеми, які дають орієнтири щодо дій у ситуації, пов'язаній із необхідністю надання допомоги іншим людям): взаємності та очікування соціальних дивідендів («якщо я допоможу цій людині, то вона мені так само відповідатиме взаємністю й допоможе»); соціальної відповідальності («допомогу потрібно надавати тим, хто має проблеми, незалежно від того, чи винагороджується така поведінка»). Можна погодитись із тим, що здійснення волонтерської роботи передбачає дотримання норм соціальної відповідальності. За таких умов завдяки інтеріоризації зовнішніх форм волонтерської роботи формується, а потім збагачується особистісний досвід надання допомоги всім, хто її потребує. На основі набутого досвіду виникає можливість моделювати узагальнений ідеальний спосіб дії, відображати реальний спосіб дії, здійснювати контроль та оцінку, будувати стратегію і тактику професійної діяльності. Моделювання власної волонтерської роботи сприяє набуттю професійного досвіду, особистісному зростанню, успішній соціалізації, залученню до милосердних гуманістичних традицій українського народу, формуванню елементів світогляду (переконань, поглядів, відносин) відповідно до позицій гуманності, філантропії та соціальних цінностей життя. Волонтерська робота спонукає людину до активної взаємодії із соціальним середовищем, до становлення тривалих взаємин із представниками різних прошарків суспільства, що сприяє засвоєнню соціального досвіду.

Соціальні взаємини займають провідне місце в теоріях А. Адлера, Т. Парсонса, К. Роджерса, Н. Смелзера., З. Фрейда, К. Юнга та інших

дослідників, які трактують їх як пряме вираження соціального інтересу людини; почуття зв'язаності й родинності як з усім людством, так і з життям загалом, важливого для розвитку повноцінного, конструктивного стилю життя.

Важливими для дослідження стали погляди Дж. Роттера, який стверджував, що ключем до передбачення людської поведінки є наші знання: минулі події й очікування. Передбачити поведінку можна, аналізуючи взаємини людини зі значущим для неї оточуючим середовищем. За характером взаємин студентів між собою, із вихованцями в процесі здійснення волонтерської роботи можна зробити висновок про їх можливу майбутню професійну поведінку, спрогнозувати майбутні відносини з людьми. На нашу думку, це шлях до розуміння внутрішнього світу особистості, установок щодо себе та інших.

Волонтерська робота належить до таких видів соціально-педагогічної діяльності, які ґрунтуються на благодійності або філантропії (з грец. «людинолюбство»), що спонукає до саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення та самореалізації особистості (на основі філантропічного підходу та теорії особистісного розвитку). Професійно-особистісні якості волонтерів, рівень професійних знань та вмій великою мірою визначають ефективність та успішність їх добродійної діяльності.

Філантропічний підхід [6; 26] становить сукупність принципів альтруїзму, жалю, милосердя тощо, опора на які готовність майбутніх фахівців до виконання професійних функцій засобами волонтерської роботи. Згідно з російським Федеральним законом «Про філантропію, меценатство і волонтерство», філантропія трактується як людинолюбство, добродійність, благодійна діяльність, соціальна підтримка, заступництво й захист знедолених громадян з милосердя [53], а відповідно до закону України «Про благодійництво та благодійні організації», синонім філантропії – благодійництво – пояснюється як «добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у наданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної й іншої благодійної допомоги; специфічними формами

благодійництва є меценатство і спонсорство; благодійна діяльність – добровільна безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності» [30].

Досліджуючи проблеми розвитку особистості, О. Леонт'єв дійшов висновку, що цей розвиток відбувається за своїми законами, безпосередньо зумовлюється внутрішніми рушійними силами. Відповідно до діалектики головною спонукальною причиною й важливою умовою будь-якого розвитку є ті внутрішні протиріччя, які містяться в самому цьому процесі. Формування особистісних якостей пов'язане з виникненням протиріч між уже досягнутим і потрібним рівнем розвитку якостей [36; 50]. Отже, визначальну роль у становленні особистості відіграє діяльність й активність самої особистості, без чого самі по собі зовнішні умови не можуть істотно впливати на її розвиток. Волонтерська робота створює організаційно-педагогічні умови для виникнення в особистості відповідних внутрішніх протиріч і переживань, впливаючи на її професійне становлення та особистісний розвиток, на формування вагомих професійно-особистісних якостей, потрібних для здійснення добродійних дій.

Існує низка поглядів на процес соціалізації. Їх наявність пов'язана з різними підходами до розуміння можливостей, потреб та інтересів людини й суспільства. При цьому соціалізація трактується як система, що має загальний, національний, філософський, політичний, соціологічний, педагогічний, психологічний напрями. Саме вони в сукупності формують людину як соціальну особистість із її світоглядом, розумінням свого місця та призначення в суспільному житті.

Сутність філософського аспекту соціалізації особистості (А. Асмолов, В. Москаленко, О. Сахань) полягає в усвідомленні філософії сутності виховання відповідно до визнаної суспільством філософії людини й культури. Для психологічного аспекту (І. Кон, В. Киричок, В. Куєвда., А. Мудрик) соціалізації вихідною позицією є діяльнісна, і тут найповніше виявляється особистісна природа пізнання дійсності. Найбільш актуальним вважаємо педагогічний аспект соціалізації (І. Зверєва, А. Капська, Л. Міщик, С. Савченко,

що розглядає її як діяльнісно-перетворювальний процес, у якому вихованець (суб'єкт 1) і вихователь (суб'єкт 2) спрямовують зусилля суб'єкта 1 на виконання соціальних функцій, активну участь у соціальному й духовному розвитку суспільства.

Слід зазначити, що соціалізація має два аспекти: а) засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; б) активне відтворення системи соціальних зв'язків індивіда за рахунок його особистої зшивної діяльності, активного залучення в соціальне середовище. Перший аспект процесу соціалізації відображає те, як середовище впливає на людину, другий – як людина впливає на середовище завдяки власній діяльності.

А. Капська зауважує, що «соціалізація – двосторонній взаємообумовлений процес взаємодії людини й соціального середовища, який передбачає її включення в систему суспільних відносин шляхом засвоєння як соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість». Це трактування передбачає розуміння особистості перш за все як активного соціального суб'єкта, спроможного впливати на суспільне життя.

Волонтерська робота належить також до таких видів соціальної діяльності, у яких особистісні якості волонтерів істотною мірою визначають ефективність та успішність їх роботи. Щодо сутності якості як психолого-педагогічного поняття, то «Великий тлумачний словник сучасної української мови» наводить таке визначення: «Якість – внутрішня визначеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших; ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням; та чи інша характерна ознака, властивість, риса кого-небудь, чого-небудь» [21].

Не ставлячи собі за мету розкрити всі особистісні якості, що визначаються сучасними науковцями О. Безпалько, В. Бочаровою, М. Галагузовою, Л. Мардахаєвим, Г. Медведєвою, Л. Міщик, В. Поліщук, Є. Холостовою [11; 19; 33], зупинимось на тих, які вважаємо вагомими для

волонтерської роботи. Передусім це соціальна активність – особистісна якість, у якій «виявляється творче, свідоме ставлення до життя суспільства й соціальних цінностей, що знаходить своє відображення в діяльності, яка забезпечує професійну самореалізацію особистості» [33], свідоме ставлення до життя соціуму, його соціальних цінностей, яке виражається в енергійності, працездатності, небайдужості до всього, що відбувається навколо, прагненні розбудити ініціативу людей, зробити їх співучасниками соціально-педагогічного процесу. Активність особистості відображається в різноманітній і багатосторонній діяльності, спрямованій на перетворення навколишнього світу, зміну власного психічного світу, на формування в себе потрібних соціальних якостей.

Толерантність до інших означає бажання (або принаймні згоду) особистості визнавати самоцінність поглядів, відмінних від її власних, навіть тих, які за змістом є неприйнятні для неї, підвищення терпимості до яких-небудь впливів середовища за рахунок зниження чутливості [15]. Вона тісно пов'язана з розвитком почуття власної гідності, поваги до гідності іншої людини. На думку Д. Зинов'єва, ця якість виражається в прагненні досягти взаємної поваги, у розумінні й узгодженні різнорідних інтересів та поглядів без застосування тиску, здебільшого методами роз'яснення і переконання. Сутнісними характеристиками толерантності є повага, доброта, стриманість, терпимість, уміння спілкуватися, здатність зрозуміти іншого, сила волі, витривалість. Толерантність одного індивіда до іншого ґрунтується на недискримінації й на розумінні людини як визначної цінності, коли ніщо не може бути вищим за людину і жодна людина не може бути нижчою від іншої людини.

Емпатія - здатність зрозуміти внутрішній світ іншої людини і проникати в її почуття, відгукуватися на них та співпереживати. Стосовно соціального педагога це здатність ототожнити себе з дитиною, стати на її позицію, розділити її інтереси й турботи, побачити очима дитини проблеми, які її хвилюють, її взаємини з іншими дітьми. Ця здатність, на думку Г. Харченка

[33], виражається в таких його характеристиках, як доброзичливість і повага до дітей, чуйність і турботливість, інтерес до їх життя, вірність своєму слову, емоційна сприйнятливість.

Альтруїзм – принцип життєвої орієнтації особистості, згідно з яким благо іншої людини більш важливе й значуще, ніж власне благо й особисті інтереси. Цей принцип протилежний егоїзму. Альтруїзм за своїм змістом та способами вияву спирається на фундамент гуманістичного світогляду, лежить в основі моральної практики таких видів діяльності, як благодійність, визначає деякі особистісні якості (милосердя, безкорисливість). Альтруїстичні риси характеру формуються вихованням відповідно до запитів і потреб суспільства.

Відповідальність являє собою здатність особистості розуміти відповідність результатів своїх дій, які відповідають меті, прийнятій у суспільстві чи колективі, нормам, у результаті чого виникає почуття співпричетності до загальної справи, а в разі невідповідності – почуття невиконаного обов'язку: це усвідомлення свого обов'язку та його виконання, розумне застосування своїх прав і свідоме виконання обов'язків [15]. Відповідальність особистості неодмінно передбачає її самовизначення й виявляється в здатності «усвідомлювати власні дії та необхідність особистого внеску в життя суспільства та відповідальність за них; вільно й ініціативно обирати мету, яка має суспільно значущий зміст для суб'єкта; узгоджувати свої наміри, можливості й індивідуальні якості з вимогами конкретної діяльності та сфери взаємодії із соціальним середовищем» Відповідальність за себе та інших людей виявляється в бажанні допомогти тим, хто цього потребує, прийняти чужий біль на себе, виявити людяність, співчуття та водночас самому не звернути з правильного шляху, бути порадником та помічником іншим.

Терпимість – уміння відкоригувати свої негативні емоції та почуття, спрямувавши їх у конструктивне русло для позитивної мотивації на подальшу співпрацю. Говорячи про терпимість як особистісну якість волонтера, маємо на увазі, безумовно, не цю терпимість, а диспозиційну, в основі якої лежить принципово інший механізм, що забезпечує терпимість особистості в процесі

соціальної взаємодії. Тут мова йде про здатність, готовність до певної «терпимої» реакції особистості на середовище. За цим видом терпимості стоять певні установки особистості, її система ставлень до дійсності: до інших людей, їх поведінки, до себе, впливу інших людей на себе, до життя взагалі.

Комунікативність – це здатність особистості до легкого встановлення соціальних контактів, бажання ділитися думками, почуттями, безкорислива потреба приносити людям радість, толерантне ставлення до поглядів інших людей. Це якість, що виявляється в процесі спілкування.

Волонтерська робота ґрунтується на ідеях гуманізму, в основі яких лежить переконання в безмежності можливостей людини та її здатності до вдосконалення. Гуманізм розуміють як «сукупність поглядів, що виражають повагу гідності та прав людини, турботу про блага людей, їх всебічний розвиток, про створення сприятливих для людини умов суспільного життя». «Ставлення до людини – головний показник не лише суспільної моралі, але й моралі кожного з нас, – зазначав Б. Вульфов. – Це ставлення може бути добрим або недобрим, уважним або байдужим, упередженим чи об'єктивним. Важливо, щоб воно було гуманним. Гуманізм виступає неначебто вектором соціальності, виражаючись у такій якості особистості, як гуманність. Вона втілюється у здатності сприймати людей такими, які вони є, вірити в їх добрі наміри, допомагати стати кращими» [24].

1.3. Принципи волонтерської роботи

Як добродійна діяльність, волонтерська робота не є спонтанна чи фрагментарна, вона спрямовується на досягнення певних цілей і результатів, зумовлених метою конкретної діяльності. Мета волонтерської роботи, за твердженням І. Зверєвої, В. Бочарової, Р. Вайноли, А. Капської, В. Кратінової, Н. Ларіонової, полягає в сприянні особистісному та професійному зростанню, самореалізації [22; 23; 35], наданні послуг тим, хто цього потребує, організації

педагогіки середовища, сприянні соціалізації особистості [5; 50], наданні допомоги мало захищеним верствам населення, а також соціальної підтримки, захисту, допомоги окремим людям за рахунок компенсації втрати життєво важливих умов існування, у реабілітації громадян і обмеженими можливостями та соціально вразливих груп населення, в освіченні населення [2] та ін.

Розділяємо думку І. Миговича про те, що головна мета безкорисливої (волонтерської) роботи - цілеспрямована увага до людей, які через різні причини не можуть власними силами забезпечити собі хоча б мінімальні умови існування, надання їм посильної допомоги в збереженні й організації життєдіяльності, матеріальна та моральна підтримка. Зазначимо, то мета волонтерської діяльності конкретизується в її змісті, який визначає коло основних завдань стосовно суб'єктів та об'єктів волонтерської роботи. Так, її зміст розкривається в процесі реалізації таких напрямів:

1) добровільна робота волонтерів у громадських та некомерційних організаціях – надання допомоги певним категоріям населення в різних видах діяльності, навчання, розвитку; таке спрямування діяльності волонтерів будь-якого віку сприяє їх творчій та соціальній самореалізації, саморозвитку та самоспостереженню;

2) добровільна систематична або епізодична допомога державним установам у реалізації соціальної політики – допомога освітнім (шкільним та позашкільним) закладам у навчально-виховній роботі, установам соціального забезпечення в роботі з дітьми та молоддю, дітьми з особливими потребами й людьми похилого віку;

3) соціальне навчання певних верств населення моделей поведінки в різних життєвих ситуаціях;

4) педагогічно спрямована волонтерська робота, яка виступає, механізмом розвитку особистості, її соціалізації й духовного становлення (проводиться в дитячих та молодіжних об'єднаннях, різних групах при центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ).

Окрім того, волонтерська робота може бути:

– організованою, яка здійснюється в громадській організації, характеризується систематичністю й регулярністю. Відносини між волонтером і відповідною організацією регулюються договорами, що визначають відповідний обсяг роботи. Суб'єктами цих відносин можуть бути структури, які працюють при центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), члени різних громадських об'єднань (Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», учні старших класів і середніх спеціальних закладів, студенти вищих навчальних закладів) [1; 2; 28; 33;34];

– неорганізованою, яка становить спонтанну й епізодичну допомогу іншим людям. Так, за оцінками дослідників, близько 49 %, дорослих США присвячують добровільній праці від 2 до 4 год. на тиждень. У Франції 19 % дорослих хоча б раз у житті були учасниками волонтерських акцій, із них 60 % регулярно беруть участь у добровольчій роботі, віддаючи їй понад 20. год. на місяць. Близько 50 % волонтерів пояснили свій вибір тим, що відчують велике бажання допомагати іншим. Кожен третій німець (34 % населення Німеччини) є волонтером, який присвячує роботі в добровольчих асоціаціях, проектах і групах взаємодопомоги понад 15 год. на місяць; 42 % населення Німеччини вважають волонтерську роботу унікальною можливістю для одержання життєвого досвіду загалом. Близько 33 % населення Ірландії є волонтерами. На волонтерську роботу один працівник витрачає 96 454 год. на рік; 72 % від загальної кількості респондентів вважають волонтерську працю такою, що ніколи не може бути виконана оплачуваними співробітниками.

Принципові орієнтири для фахівців із питань волонтерської роботи, виконання обов'язків, організації взаємодії з клієнтами, шляхи вирішення різноманітних проблем та прийняття найбільш адекватних рішень закріплені в загальній Декларації волонтерів, прийнятій на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів 14 вересня 1990 р. у Парижі. Провідними принципами були названі такі: надання особистих або організованих послуг, перетворення волонтерської роботи на елемент особистісного розвитку, небуття нових знань і навичок [29].

У російському Федеральному законі «Про філантропію, меценатство і волонтерство» [53] акцентована увага на основних принципах волонтерства, а саме на принципах альтруїзму, безкорисливості, гласності, гуманізму, добровільності, законності, милосердя, чуйності, самовідданості, людяності.

Поділяємо думку дослідників А. Капської, В. Назарука, В. Петровича, Ю. Поліщука, В. Тименка [40; 45] щодо зазначених принципів:

– альтруїзму – передбачає, що волонтер готовий до здійснення діяльності, спрямованої на вирішення складної життєвої ситуації клієнтів, при цьому інтереси клієнтів виходять на перший план;

– безкорисливості – ґрунтується на відсутності матеріальної зацікавленості у відносинах між волонтером і клієнтом;

– гласності – полягає у відкритості волонтерської роботи для суспільного ознайомлення й обговорення, оскільки забезпечення повноти інформації про реалізовану волонтерську роботу буде сприяти популяризації цього виду діяльності в суспільстві й перетворенню клієнта на суб'єкта соціальної роботи;

– гуманізму – виражається в дотриманні прав людини, вияві доброзичливості, толерантного ставлення волонтера до клієнта;

– добровільності – полягає в залученні до волонтерської роботи лише за бажанням, тобто клієнт має право відмовитися від соціальних послуг, якщо вони не відповідають його потребам;

– законності – вимагає відповідності волонтерської роботи прийнятому законодавству – законам України «Про благодійництво та благодійні організації», «Про громадські об'єднання», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» та ін.;

– милосердя – пронизує весь зміст волонтерської роботи, яка базується на готовності волонтера допомогти людям через співчуття, людинолюбство;

– чуйності – передбачає готовність волонтера вчасно допомогти людині, яка потребує допомоги;

– самовідданості – висуває пріоритетність інтересів клієнта у волонтерській роботі й наявність у волонтера оптимізму під час вирішення

складної життєвої ситуації клієнта;

- співчуття – ґрунтується на гуманному ставленні до клієнтів;
- партнерства – передбачає не ізольованість фахівця із соціальної роботи від особистості клієнта, поважне ставлення один до одного.

Погоджуємося із твердженнями, І. Айнутдінової, О. Акімової, Т. Алексеєнко, І. Зверєвої, А. Капської, С. Харченка [1; 2; 3; 33; 50] та інших дослідників, що волонтерська робота сприяє соціалізації особистості, забезпечує освоєння майбутніми фахівцями нових соціальних ролей, норм і суспільних поведінкових стереотипів, допомагає особистісному зростанню, самореалізації, дає можливість по-новому осмислити значення загальнолюдських цінностей, у тому числі співчуття, милосердя, їх роль у гуманізації відносин між людьми, ознайомлює із загальною культурою та специфічними субкультурами соціуму.

Заслуговує на увагу думка С. Савченка щодо соціалізації студентської молоді в умовах регіонального освітнього простору, яка є специфічним соціально-педагогічним феноменом, невід’ємною частиною цілісного навчально-виховного процесу в усіх типах навчальних закладах і на всіх рівнях системи освіти України. Автор підкреслює головну ідею про усвідомлення того, що соціалізація, здійснювана завдяки освіті та вихованню, потрібна не лише для того, щоб ретельно підготуватися до дорослого життя чи здобути професію: «лише ефективна, соціально сприйнята соціалізація зможе забезпечити процес «олюдненн» людини, дасть їй можливість повноцінно існувати в сучасному світі».

1.4. Технології підготовки до волонтерської діяльності

У психолого-педагогічній літературі поняття «технології навчання» розуміють вужче порівняно з поняттями «педагогічні технології», «соціально-педагогічні технології», «технології виховання», «технології розвитку

особистості», «технології розвитку колективної творчої особистості», оскільки воно стосується саме навчання як одного з аспектів педагогічної системи. Безпосередньо проблема технологій навчання розроблялася в наукових працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Беспалька, П. Гальперика, Є. Машбіца, О. Пехоти, Г. Селевка, Н. Тализіної [4; 12; 42].

Серед науковців немає однозначної думки щодо трактування поняття «технологія навчання». Так, академік С. Гончаренко вважає, що технологія навчання в широкому розумінні є «системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти».

А. Алексюк стверджує, що «технологія навчання – це теорія використання прийомів, засобів і способів організації навчальної діяльності у вищому навчальному закладі, і в цьому розумінні це методика навчання у вищому навчальному закладі. Для інтенсифікації навчання у вищій школі потрібен не окремий метод чи засіб навчання, а цілісна технологія - сукупність методів, засобів і форм організації навчання, спрямованих на досягнення поставлених дидактичних цілей» [4].

У наш час поняття «педагогічна технологія» стійко увійшло в педагогічний лексикон. Проте в його розумінні та вживанні існують великі різнотлумачення. На думку дослідника Г. Селевка поняття «педагогічна технологія» може бути подане трьома аспектами:

1. науковим: педагогічні технології – частина педагогічної науки, що вивчає й розробляє цілі, зміст і методи навчання та проектувальних педагогічних процесів;
2. процесуально-описовим: опис (алгоритм) процесу, сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення запланованих результатів навчання;
3. процесуально-діючим: здійснення технологічного (педагогічного) процесу, функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних педагогічних засобів.

Таким чином, педагогічна технологія, яку можна використати для підготовки студентів-волонтерів, функціонує і як наука, що досліджує найбільш раціональні шляхи навчання, і як система способів, принципів і регулятивів, застосовуваних у навчанні, і як реальний процес навчання.

Розуміння загальної мети процесу підготовки майбутніх фахівців до виконання професійних функцій засобами волонтерської роботи вимагає вибору педагогічних технологій, спроможних забезпечити «запуск» внутрішніх механізмів саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення особистості майбутнього фахівця в різновидах волонтерської роботи, зміну стереотипів й усвідомлення потреби особистісних змін, поетапне відпрацювання окремих умінь та навичок.

Для підвищення в студентів рівня знань, розвитку практичних умінь, важливих професійних і особистісних якостей, потрібних для здійснення професійної діяльності шляхом волонтерської роботи, вважаємо за доцільне застосування технології тренінгів – «практики психологічного впливу, яка ґрунтується на інтерактивних методах групової роботи» [18], «форми психологічного впливу в процесі інтенсивного спілкування в груповому контексті», «однієї з ефективних форм інтерактивного навчання та однієї з умов розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців» [51].

Відзначимо, що і у вітчизняній, і в зарубіжній спеціалізованій літературі тренінг у вузькому розумінні, як специфічна, освітня форма групової роботи, визначається як сплановані й систематичні зусилля з модифікації або розвитку знань, умінь та установок людини за допомогою навчання, спрямовані на те, щоб досягти ефективного виконання одного чи кількох видів діяльності [53].

Підкреслимо, що головна особливість тренінгу - збагачення особистого досвіду, набуття знань, умінь та соціальних навичок тощо. Варто зазначити, що проведення навчання у формі інтерактивного заняття є не зовсім звичною і досить складною технологічною структурою, у ході реалізації якої педагогом-тренером створюються умови для багаторівневої комунікації між усіма учасниками.

Американський дослідник Д. Колб розглядав процес взаємодії в навчанні як послідовну зміну чотирьох фаз: конкретного досвіду – передбачається, що ведучий групи створює умови для здобуття чи актуалізації конкретного досвіду учасниками на основі існуючого; рефлексивного спостереження – створюються умови для аналізу набутого досвіду, обговорення спостережень, пов'язаних із його одержанням; абстрактної концептуалізації відбувається співвіднесення власних висновків та умовиводів, зроблених на попередній фазі, з науковими теоріями, які мають відношення до основного змісту навчальної програми [53]. Важливо, щоб ці теорії доповнювали чи по-своєму трактували результати, отримані учасниками; активного експериментування – відбувається перевірка на практиці сформульованих гіпотез, використання одержаної раніше інформації.

Відомо, що стиль проведення та спосіб організації тренінгу повинні бути зорієнтовані на створення сприятливої психологічної атмосфери та поваги до думки кожного учасника. Це обумовлене тим, що зміст цього процесу, методи і характер взаємодії між учасниками принципово змінюються протягом тренінгового заняття.

На думку дослідниці Т. Цюман [53], у контексті застосування інтерактивні навчальні технології слід розглядати в єдності та взаємодії трьох компонентів; когнітивного (наявність потрібної інформації стосовно певної проблеми); емоційного (переживання та почуття людини стосовно цієї інформації); мотиваційно-поведінкового (визначення місця проблеми в індивідуальній ієрархії цінностей, особливості мотивації, поведінки та вибору).

Для засвоєння студентами знань і для розвитку в них практичних умінь, важливих професійних й особистісних якостей, потрібних для здійснення професійної діяльності шляхом волонтерської роботи, вважаємо доцільним застосування технології тренінгів – «практики психологічного впливу, яка ґрунтується на інтерактивних методах групової роботи» [18], «форми психологічного впливу в процесі інтенсивного спілкування в груповому контексті», «однієї з ефективних форм інтерактивного навчання та однієї з

умов розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців».

Існує велика кількість модифікацій форм тренінгів, які суттєво відрізняються між собою за цілою низкою ознак: тренінг як своєрідна форма дресури, за якої з допомогою жорстких маніпулятивних прийомів за позитивного підкріплення формуються потрібні зміни в поведінці, а за негативного – «стираються» шкідливі; тренінг як тренування, у результаті якого відбувається формування вмінь та навичок ефективної поведінки; тренінг як форма інтерактивного навчання, метою якого є перш за все передача знань, а також розвиток певних вмінь та навичок; тренінг як метод створення умов для саморозкриття учасників та пошуку способів вирішення власних психологічних проблем.

Бех І. вважає тренінг «складовою частиною підготовки спеціалістів різного профілю - керівників, педагогів, лікарів та ін.; новим напрямом, що передбачає загальний вплив на особистість, створює оптимальні умови для регуляції цілісного організму, а також сприяє підвищенню емоційної стійкості випускників вищих навчальних закладів» [13, с. 269-270].

Тренінги дозволяють реалізувати потребу майбутніх фахівців у спілкуванні, груповій взаємодії, прямому й опосередкованому впливі на інших людей, а також дають їм можливість набути знання та навички, необхідні для адекватного виконання конкретного завдання чи певної роботи. Процедура тренінгу включає: пошук мотивів, за яких особистість здійснює волонтерську роботу; аналіз причин, що перешкоджають здійсненню волонтерської роботи; створення моделі особистості фахівця із соціально-педагогічної роботи; підбиття підсумків. Ефективність тренінгів обумовлена їх можливостями: це і формування навичок міжособистісної взаємодії, і розвиток рефлексивної здатності, зміна стереотипів, які заважають особистості справлятися з нестандартними ситуаціями у волонтерській (а згодом і професійній) роботі, зрештою, це й широкі можливості самореалізації у спілкуванні.

Для активізації участі студентів у тренінгах, оптимізації їх взаємодії в групі, розвитку професійних і особистісних якостей важливе дотримання

принципів: активності кожного учасника; зворотнього зв'язку, який має бути аргументованим, інформативним, персоніфікованим, образним; довірчого й відкритого спілкування, яке ґрунтується на гуманізмі, доброзичливості, готовності до взаємодії; конфіденційності як гарантії збереження змісту спілкування в межах цієї групи; правила «тут і тепер», що базується на безпосередньому емпіричному рівні переживання ситуації (це «Я», і це «Мої дії»).

Для підготовки та проведення тренінгів мають бути чітко визначені мета заняття, завдання, умови, зміст тренінгу: перелік і послідовність виконання різних вправ; завдання на рефлексію власних дій; матеріали для підсумків роботи тощо. Важливу роль відіграє усвідомлення відповідальності за результативність навчального процесу з боку як ведучого (тренера), так і учасників.

На думку Т. Цюман, у контексті застосування інтерактивні навчальні технології слід трактувати в єдності та взаємодії трьох компонентів: когнітивного (наявність потрібної інформації щодо певної проблеми); емоційного (переживання та почуття людини стосовно інформації, використаної в попередньому компоненті); мотиваційно-поведінкового (визначення місця проблеми в індивідуальній ієрархії цінностей, особливості мотивації, поведінки та вибору). Згідно з цими ідеями тренінг активно впливатиме на формування відповідної системи знань, умінь та навичок волонтерської взаємодії, важливих професійно-особистісних якостей.

Діалог як форма взаємодії під час тренінгу надає можливість студентів моделювати власні судження, вибрати індивідуальний стиль діяльності, способи самовираження через цю діяльність, відчувати себе рівноправним співучасником навчальної діяльності.

У кожному з наведених варіантів навчання відбувається через викладення інформації у вигляді проблеми чи серії проблем. Ця інформація може бути подана в документальній формі (заздалегідь підготовлена форма) або за допомогою вербальних та візуальних засобів (таких, як відео чи показ слайдів).

У кінці вправи група репрезентує свої напрацювання, що можуть стати основою для дискусії.

Ще однією технологією волонтерської роботи ми вважаємо: диспуту (від. лат. *dispute* – міркую, сперечаюсь) – спору на наукову, літературну чи іншу тему, що відбувається перед аудиторією; дискусії (з лат. *discussion* – розгляд) – широкому публічному обговоренню якогось спірного питання, вільному вербальному обміну знаннями, ідеями чи думками між педагогом та учасниками групи. Психологи довели високу ефективність занять у формі дискусії, диспутів із погляду засвоєння знань, розвитку пізнавальної мотивації, використання досвіду [33].

Слід відзначити, що в умовах групової дискусії відбувається не лише зіставлення різних поглядів, але й зіткнення двох чи більше розумінь, поглядів, прогнозування наслідків їх прийняття особистістю, переоцінка цінностей; також здійснюється рефлексивний аналіз не тільки власної пропозиції під час розробки аргументації на її захист або усвідомлення її помилковості, а й позицій партнерів для досягнення порозуміння.

Розглянемо такі форми дискусії:

а) «круглий стіл» – бесіда, у якій беруть участь п'ять – шість студентів, які обмінюються думками як між собою, так і з аудиторією;

б) засідання експертної групи – «панельна дискусія», до якої залучається декілька студентів із призначеним головою. Спочатку вони обговорюють певну проблему між собою, потім пропонують свою позицію аудиторії у формі повідомлення або доповіді;

в) форум – обговорення, у якому «експертна група» обмінюється думками з аудиторією;

г) симпозіум – обговорення, у ході якого учасники виступають із повідомленнями, пропонуючи власний погляд, після чого відповідають на запитання аудиторії;

г) дебати – обговорення, побудоване на основі заздалегідь фіксованих виступів учасників, які представляють дві команди-суперниці. Після виступів

команди відповідають на запитання; вислуховують спростування своєї позиції тощо;

д) судове засідання – обговорення, що імітує судовий розгляд справи;

е) реституційне засідання – імітує одну з форм судового засідання, на якому розглядаються питання відновлюваного правосуддя.

Для стимулювання творчої активності та підвищення продуктивності будь-яких ідей, думок, що не підлягають оцінці як істинні чи хибні, позбавлені сенсу чи дивні і які обов'язково фіксуються, дослідженням передбачене застосування «мозкової атаки» («мозкового штурму») сутність якої полягає в спонуканні студентів до пошуку рішення конкретної проблеми шляхом ініціативного висунування ідей, доброзичливого сприйняття їх усіма членами групи, відбору пропозицій (генералізація ідей, найкращих для формулювання висновків та прийняття рішення) тощо.

«Мозкова атака» дає змогу об'ємно побачити проблему та визначити різні підходи до її вирішення з позиції кожного учасника. Правила дають змогу не боятися критики, вільно почувати себе та висловлювати власну думку, аргументуючи її та підтверджуючи фактами. Студенти одержують можливість «ввімкнути» власні емоції, які стимулюють інтелектуальний сплеск, розвинути важливі для волонтерської роботи знання, уміння та професійно-особистісні якості. Ця технологія забезпечує максимальну самореалізацію студентів завдяки тому, що виникненню їх новаторських ідей не перешкоджають контролюючі механізми свідомості, усувається напір звичних стереотипних форм щодо прийняття рішень, ідеї аналізуються, відшукуються найбільш вдалі варіанти виконання завдання.

Ефективність зазначених форм та методів роботи доведена в працях провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників О. Безпалько, Р. Вайноли, М. Галагузової, Ю. Галагузової, І. Зверевої, А. Капської, Д. Карпієвича, Г. Лактіонової, Л. Міщик, В. Петровича, Ю. Поліщука, В. Сидорова, С. Харченка.

Таким чином, волонтерська робота належить до таких видів соціально-

педагогічної діяльності, що ґрунтуються на філантропії (з грец. «людинолюбство») та спонукає до саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення та самореалізації особистості. Професійно-особистісні якості волонтерів, рівень професійних знань та вмінь великою мірою визначають ефективність та успішність їх добродійної діяльності.

Волонтерську роботу може виконувати кожна людина, незалежно від культурних й етнічних особливостей, віросповідання, віку, статі, фізичного та матеріального становища, яка має високий рівень відповідальності, прагне вільно використовувати час, особистісні ресурси заради інших людей, не очікуючи винагороди.

Волонтерська робота забезпечує природне входження студентів у суспільство, включення в соціальні зв'язки, інтеграцію в різні типи соціальних спільнот, «оволодіння студентською субкультурою через організовану діяльність чи особистісно-орієнтоване виховання», завдяки чому відбувається становлення соціальності індивіда. Волонтерська робота як частина процесу соціалізації дає можливість включитися в усю сукупність соціальних ролей, норм і поведінкових стереотипів суспільства, ознайомлює із загальною культурою й специфічними субкультурами соціуму. Вона сприяє розвитку різних специфічних соціальних ролей шляхом примірювання їх на себе, порівняння, вибору: аніматора (організатор, координатор, контролер діяльності з розробки, створення та реалізації різноманітних проєктів); соціального організатора, менеджера (його завдання – бачити реальну мету, планувати етапи її досягнення, проводити моніторинг процесу змін та оцінку результатів, залучати громадян до розвитку, навчання за допомогою сучасних технологій, вирішення наявних проблем, ініціювати участь дітей та дорослих у різноманітних соціальних проєктах, упроваджувати різноманітні масові форми соціально-педагогічної роботи (благодійні акції, фестивалі тощо), представляти інтереси громади в органах влади, вести переговори, встановлювати ділові міжінституційні відносини; викладача (ця роль вимагає сформованості таких якостей, як емпатія (розуміння почуттів тих, хто навчається), повага (прийняття

тих, хто навчається, як конструктивних особистостей), щирість (відкритий прояв викладачем своїх почуттів), конкретність комунікації (уникнення нечітких, узагальнених висловлювань, точний опис почуттів і переживань); консультанта (його завдання установлювати довірчі стосунки з клієнтом, отримувати, аналізувати, класифікувати, оцінювати й інтерпретувати дані соціального та персонального характеру, домовлятися з клієнтом про мету послуг, що надаються, досягати змін у когнітивній, емоційній та поведінковій сферах клієнта або умовах його життя; наставника, посередника, експерта, адвоката, помічника, координатора та ін. Отже, завдяки виконанню волонтерської роботи людина стає дієздатним учасником суспільних відносин.

Дослідники вказують на існування причин, через які люди добровільно надають допомогу: прагнення до знань (бажання зрозуміти людей і їх життєві обставини, бажання чогось навчитися); кар'єристичні мотиви (отримуючи досвід і зв'язки, вони хотіли б розширити перспективи своєї роботи); мотиви соціального пристосування (увійти до певної групи та досягти визнання); захист свого «Я» (зменшення почуття провини чи уникнення власних проблем, зростання самоповаги, зміцнення почуття власної гідності, упевненості в собі); вираження цінностей (дії згідно із загальнолюдськими цінностями).

На основі набутого досвіду виникає можливість моделювати узагальнений ідеальний спосіб дії, відображати реальний спосіб дії, здійснювати контроль та оцінку, будувати стратегію і тактику професійної діяльності. Моделювання власної волонтерської роботи сприяє набуттю професійного досвіду, особистісному зростанню, успішній соціалізації, залученню до милосердних гуманістичних традицій українського народу, формуванню елементів світогляду (переконань, поглядів, відносин) відповідно до позицій гуманності, філантропії та соціальних цінностей життя. Волонтерська робота спонукає людину до активної взаємодії із соціальним середовищем, до становлення тривалих взаємин із представниками різних прошарків суспільства, що сприяє засвоєнню соціального досвіду.

Існує низка поглядів на процес соціалізації. Їх наявність пов'язана з

різними підходами до розуміння можливостей, потреб та інтересів людини й суспільства. При цьому соціалізація трактується як система, що має загальний, національний, філософський, політичний, соціологічний, педагогічний, психологічний напрями. Саме вони в сукупності формують людину як соціальну особистість із її світоглядом, розумінням свого місця та призначення в суспільному житті.

Заслуговує на увагу думка С. Савченка [50] щодо соціалізації студентської молоді в умовах регіонального освітнього простору, яка є специфічним соціально-педагогічним феноменом, невід'ємною частиною цілісного навчально-виховного процесу в усіх типах навчальних закладах і на всіх рівнях системи освіти України. Автор підкреслює головну ідею про усвідомлення того, що соціалізація, здійснювана завдяки освіті та вихованню, потрібна не лише для того, щоб ретельно підготуватися до дорослого життя чи здобути професію: «лише ефективна, соціально сприйнята соціалізація зможе забезпечити процес «олюднення» людини, дасть їй можливість повноцінно існувати в сучасному світі».

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Модель студентської волонтерської служби

Прикладом організованої роботи з професійної підготовки шляхом волонтерської роботи в умовах вищого навчального закладу може бути Центр соціальних ініціатив та волонтерства м. Дніпро – молодіжна громадська організація, створена ініціативною групою викладачів і студентів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара на засадах спільності інтересів для реалізації мети й завдань, визначених типовим положенням про Центр соціальних ініціатив і волонтерства, що має свою модель організації.

Центр соціальних ініціатив і волонтерства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара створений у 2002 році за підтримки проректора з науково-педагогічних питань у сфері гуманітарної освіти та виховання молоді доктора історичних наук, професора В. В. Іваненка. На виконання Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні», відповідно до вимог Закону України «Про освіту», Закону України «Про загальну середню освіту», Закону України «Про позашкільну освіту», Закону України «Про охорону дитинства», Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Закону України «Про сприяння соціальному ставленню та розвитку молоді в Україні», Національні програми «Діти України», «Концепції громадського виховання особистості в умовах розвитку української державності», Національної доктрини розвитку освіти України у ХХ столітті.

Метою діяльності Центру соціальних ініціатив і волонтерства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара є сприяння

розвитку соціальних ініціатив у молодіжному середовищі, допомога соціально вразливим категоріям дітей та молоді, задоволення й захист законних соціальних, творчих, вікових, духовно-культурних, інтелектуальних та інших інтересів; сприяння повноцінному, всебічному, гармонійному й самобутньому розвитку волонтерів, їх продуктивній самореалізації та прогресивному соціальному становленню в сучасних соціально-історичних, соціокультурних і природно-екологічних умовах.

Основні завдання Центру соціальних ініціатив такі: сприяння розвитку волонтерського руху серед студентів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; захист прав і свобод, задоволення соціальних та культурних інтересів громадян – волонтерів Центру соціальних ініціатив та волонтерства; створення умов для саморозвитку волонтерів як особистостей, членів суспільства, громадян України, професійного становлення їх як фахівців; проведення волонтерських акцій на місцевому рівні.

Пріоритетні напрями (програми) діяльності Центру соціальних ініціатив і волонтерства:

- створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей та молоді, задоволення потреб у добровільному виборі виду діяльності, незабороненому законодавством, активної участі в творчій, культурологічній, спортивній і оздоровчій діяльності;
- консультування і надання соціальних послуг, психолого-педагогічної, правової, інформаційної та інших видів соціальної допомоги;
- робота з дітьми з особливими потребами, вихованцями притулку для неповнолітніх і будинку немовляти;
- превентивна робота щодо профілактики негативних явищ, зокрема наркоманії та СНІДу, серед неповнолітніх і молоді;
- індивідуальні заняття зі школярами (репетиторство);
- проведення тренінгів, семінарів, занять із дітьми, підлітками, молоддю;
- популяризація Конвенції ООН про права дитини, сучасного

вітчизняного законодавства з проблем соціально-правового захисту дитинства й відповідального батьківства серед дітей, батьківської та педагогічної громадськості;

- організація дозвілля дітей, підлітків, молоді організація вуличної соціальної роботи з дітьми та молоддю;

- встановлення зв'язків із соціальними службами для молоді, інтеграція в міжвузівську систему соціальної роботи з молоддю;

- написання статей, наукових публікацій;

- сприяння академічним групам, молодіжним громадським об'єднанням, студентським радам факультетів, фізичним особам у реалізації ними власних соціально значущих ініціатив і проектів;

- організація навчальної діяльності для волонтерів («Школа волонтерів і соціальних тренерів»), проведення навчальних короткотривалих тематичних семінарів для викладачів та спеціалістів навчально-виховних закладів області галузі новітніх педагогічних, соціально-педагогічних технологій;

- робота із засобами масової інформації;

- фандрайзинг - пошук і використання коштів для реалізації проектів - соціальне підприємництво;

Розкриємо особливості ще одного напрямку діяльності Центру соціальних ініціатив та волонтерства. У довідниковій літературі термін «послуга» тлумачиться: 1) як дія, вчинок, що дає користь, допомогу іншому; 2) сприяння розвитку, піднесенню, поширенню чогось; 3) робота, що виконується для задоволення будь-чиїх потреб; 4) пропозиція, якою можна скористатися.

Поняття «соціальні послуги» науковці визначають як «дії з надання клієнту допомоги у визначенні його потреб» [21], «комплекс дій, спрямованих на створення і поліпшення умов життєдіяльності молоді, розширення можливостей її самореалізації, реалізації особистісних, політичних, соціальних і культурних прав молоді людини» [33], «сукупність дій державних і неурядових організацій, якими можуть скористатися окремі особи чи соціальні групи з метою задоволення особистих потреб, вирішення проблем або

подолання складних життєвих обставин».

На законодавчому рівні соціальні послуги (закон України «Про соціальні послуги») визначені як комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, розрахованих на окремі категорії сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, і на запобігання поширенню соціально небезпечних серед дітей, молоді та сімей [31], на поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації й повернення до повноцінного життя [32].

Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг чітко окреслює основні напрями роботи в цій сфері [47]. У наукових працях подаються різні класифікації, відповідно до яких виділяють такі види послуг: матеріальні; психолого-педагогічні; побутові; соціально-медичні; консультативні; реабілітаційні [33]. У 5 статті закону України «Про соціальні послуги» виокремленні додатково такі: соціально-побутові; соціально-економічні; юридичні; послуги з працевлаштування; послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями; інформаційні; освітні; рекламно-пропагандистські [31].

Слід відзначити, що Центр соціальних ініціатив і волонтерства має певну організаційно-змістову структуру, пакет документів, у якому зазначені: назви комітетів; напрями діяльності; мета, принципи роботи; структура; перелік сфер діяльності; літопис. Структуру Центру складають відділи: інформаційний відділ; відділ культури і дозвілля; відділ фандрайзингу; Школа волонтерів, тренерська студія; координаційна рада; куратор-супервізор; загальне керівництво здійснює кафедра педагогіки Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Досягнення успіху й позитивних результатів у волонтерській роботі можливе за умови здійснення супервізії та моніторингу. З'ясуємо значення поняття супервізії, або супервізорства. Супервізія (від англ. supervision – нагляд) – керівництво підлеглим персоналом або індивідуальне кураторство,

спрямоване на виявлення та вирішення проблем, пов'язаних із труднощами в роботі.

Для успішного оцінювання та контролю волонтерської роботи застосовують широкий арсенал соціологічного (оцінного) інструментарію, як наприклад: анкетування, «на вході» й «на виході»; фокус-група (розширене обговорення питань усіма учасниками); панельне анкетування після закінчення певного виду роботи тощо.

За твердженням І. Григи, О. Брижоватої, Л. Конвея супервізію можна трактувати як в допомогу студенту-волонтеру «краще зрозуміти філософію роботи, політику організації, самого себе, встановити пріоритети діяльності, вдосконалити навички і знання».

Супервізія передбачає періодичне консультування з приводу окремих ситуацій, обмін інформацією. Обсяг супервізії має відповідати природі роботи й досвіду волонтера. Цей вид допомоги не повинен переростати лише у виправлення помилок та визначення недоліків у роботі. Супервізор має бути доступним для відповідей на запитання, інструктування й допомоги, коли щось не вдасться. Відзначимо, що супервізія забезпечує підтримку на професійному рівні. Але волонтер повинен також відчувати позитивне підкріплення у вигляді емоційної та психологічної підтримки. Ефективне спілкування й доступність викладача завжди життєво необхідні для підтримки студентів-волонтерів. Це допомагає розвинути впевненість, здібності та підвищити самооцінку волонтерів. Викладач-супервізор має допомагати студентам-волонтерам долати труднощі, невдачі, невдоволення та фрустрацію. Дія цього може бути визначений час для консультування або надання психологічної чи методичної допомоги та підтримки на робочому місці, у ході безпосередньої волонтерської роботи. Групові зустрічі заохочують студентів-волонтерів обговорювати їх проблеми, зміни в особистому житті та професійному самовизначенні, обмінюватися думками й позбавлятися впливу негативних емоцій, допомагають створити коло прибічників, ні яке можна покластися, коли потрібно. При цьому інколи найкращою формою підтримки є конструктивна критика й обговорення.

Особливе значення мають визнання та заохочення. Передусім слід оцінювати виконану роботу, підкреслювати її результати, визнавати її успішність. Визнання і заохочення можуть реалізуватися не тільки в словесній формі, її й у вигляді тренінгів.

Компонент моніторингу (від англ. monitoring – контроль, перевірка) – здійснення систематичного обліку та контролю за проявом того чи іншого процесу, реалізацією діяльності, спрямованої на досягнення мети. Моніторинг, або контроль та оцінювання діяльності волонтерів, здійснюється завдяки певній схемі. На думку білоруських учених Д. Карпієвича й О. Карпієвич, слід дотримуватися моделі контролю, розробленої вченими Белфастського університету. Параметри, які підлягають оцінюванню, такі: мета діяльності; завдання; напрями; форми й методи; засоби; психоемоційний стан волонтера; мотиваційний характер діяльності; характер виконуваної роботи; уміння аналізувати помилки та виправляти їх; творчість у процесі діяльності.

Моніторинг може проводити викладач або група викладачів, які володіють психодіагностичними методиками. На засіданні кафедри затверджується план проведення моніторингу волонтерської роботи студентів, їх менеджменту й самоменеджменту. Це допомагає студентам оволодіти потрібними навичками, вміннями, набути необхідних професійно-особистісних якостей.

2.2. Підготовки студентів до здійснення волонтерської роботи

Реалізація професійних і особистісних можливостей студентів у волонтерській роботі передбачена завдяки їх активній участі в різних формах позааудиторної роботи, метою якої є; створення умов для творчого, інтелектуального, духовного, фізичного розвитку у вільний час від навчання; підготовка студентів до професійної діяльності; упровадження якісно нових форм і методів організації поза аудиторної роботи; задоволення освітніх потреб

студентів шляхом залучення їх до різних форм волонтерської роботи. Саме вона створює сприятливі умови для самореалізації й розвитку студентів з урахуванням індивідуальних запитів та інтересів для стимулювання внутрішньої потреби у формуванні їх духовності й милосердю, сприяє вирішенню складних проблем формування особистості майбутнього фахівця.

Аналіз педагогічних праць показує, що завдяки позааудиторній діяльності, яка виконує навчально-виховну функцію, створюються умови для формування гуманістичних та демократичних поглядів молодого покоління, розвитку й удосконалення професійно-особистісних якостей, професійних знань та практичних умінь.

Позааудиторна робота зі студентами повинна мати професійно спрямований характер, що його розуміємо як створення навчально-виховних педагогічних ситуацій волонтерського спрямування, складність яких поступово збільшується з урахуванням різноманітності форм і методів волонтерської роботи, що вимагає від студентів самостійності, вольового напруження, емоційної налаштованості на виконання запропонованих завдань. Пропонується здійснення позааудиторної роботи волонтерського спрямування через диспути, вечори, прес-конференції з актуальних проблем волонтерства, конкурси та ін. Вибираючи перелік форм позааудиторної роботи, варто спиратися на результати наукових досліджень О. Безпалько, Н. Заверико, І. Зверевої, А. Капської [12; 33; 34; 37].

За умов правильної організації позааудиторної роботи студенти мають можливість здобути практичний досвід волонтерської роботи, сформувані навички самостійних дій, пошуку власного професійного стилю діяльності. Важливою умовою є систематичність проведення позааудиторних заходів та їх зв'язок із навчальною й практичною волонтерською роботою.

Неабиякого значення під час підготовки майбутніх фахівців, особливо представників професії групи «людина – людина» набуває формування практичного компоненту їх професійної компетентності та особистісних якостей завдяки участі в роботі Школи волонтерів, що діє на базі Центру

соціальних ініціатив та волонтерства (Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара) та керується типовим положенням про школу волонтерів.

Основними завданнями діяльності школи волонтерів визначені такі:

- сприяння професійному зростанню волонтерів та набуттю ними практичного досвіду;

- надання волонтерам спеціалізованих знань із психолого-педагогічних, правових, соціально-медичних питань, потрібних для реалізації соціальних проектів і програм;

- сприяння розвитку професійно особистісних якостей, творчих здібностей, самовираженню та становленню волонтерів як активних членів суспільства;

- розробка й упровадження навчально-тематичних планів та програм підготовки волонтерів за пріоритетними напрямками діяльності центру.

Заняття в школі волонтерів (Центру соціальних ініціатив та волонтерства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара) проводяться у формі семінарів, соціально-педагогічних та психологічних тренінгів, різноманітних творчих вправ, рольових, ділових та тематичних ігор, підготовки інформаційних повідомлень, дискусій, обговорень, міні-презентацій студентських проектів, зустрічей із фахівцями-практиками (майстер-класи) тощо.

Програма навчання волонтерської справи в межах діяльності школи волонтерів (теоретичний та практичний блоки) спрямована на:

- особистісний розвиток;

- успішну соціалізацію студентів, цільовими компонентами якої є формування морально-етичних традицій милосердя у вищому навчальному закладі;

- сприяння духовному розвитку, виробленню правильної соціальної позиції;

- особистісній самореалізації студентської молоді;

– формуванню найважливіших професійно-особистісних якостей студентів, а саме: милосердя, емпатії, відповідальності, толерантності, вимогливості до себе та інших тощо.

Позначимо головні напрями, за якими здійснюється навчання студентів у школі волонтерів:

- соціалізація дітей та молоді з функціональними обмеженнями;
- соціально-рекламна та інформаційна робота з дітьми та молоддю;
- профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі;
- правова освіта дітей та молоді;
- підготовка молоді до сімейного життя та усвідомленого батьківства.

Треба відмітити, що згідно з типовим положенням про школу волонтерів, передбачена участь спеціалістів міської соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді в проведенні теоретичних та практичних занять, застосуванні інтерактивних форм та методів навчання. Партнерство, яке можна простежити в цих зв'язках, взаємовигідне для обох сторін процесу, відбувається практично зорієнтована підготовка студентів до волонтерської роботи.

Перевагу віддають формам навчальної роботи, які сприяють набуттю конкретних умінь та організаторських навичок волонтера. Це, зокрема такі форми:

- лекція як базовий метод під час навчання волонтерів у школі волонтерів;
- бесіда на заняттях для волонтерів для більш плідної взаємодії з групою і визначення настрою групи, для закріплення вже вивченого та засвоєння нового матеріалу;
- ділова гра на заняттях із різних напрямів соціальної роботи для ефективного засвоєння матеріалу та набуття практичних навичок;
- «мозковий штурм» на заняттях волонтерів для стимулювання до вивчення тієї чи іншої теми та ефективнішого навчання;
- дискусія з волонтером або групою волонтерів із найбільш актуальних питань, тем;

- колоквіум як форма обговорення проблеми за участю більшості членів групи;
- семінар-практикум для волонтерів та працівників соціальних служб для подальшого засвоєння теоретичних знань;
- тренінг для волонтерів для ефективнішого вивчення тем;
- конференції для працівників та волонтерів для обміну досвідом, розробки методик викладання та навчання волонтерів;
- «круглий стіл» для волонтерів із залученням державних та громадських структур для обговорення взаємодії з питань функціонування школи волонтерів, розвитку волонтерського руху;
- збори волонтерів різних центрів для обміну досвідом та вироблення нових форм роботи з різними категоріями суспільства.

Отже, перелічені форми роботи сприяють не лише набуттю практичного досвіду, але й формуванню професійно-особистісних якостей, що необхідні студентам для здійснення волонтерської роботи.

2.3. Експериментальне дослідження стану волонтерської роботи у закладі вищої освіти

Для з'ясування стану підготовленості студентів до волонтерської роботи ми провели опитування респондентів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. У дослідженні взяли участь 190 студентів, серед яких 158 осіб жіночої статі (83 %), 32 – чоловічої (17 %). Анкета з визначення стану волонтерської роботи у ЗВО складається з 12 питань, розроблена кандидатом педагогічних наук Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара З.П. Бондаренко.

Передусім нас цікавило питання наявності в студентів бажання працювати волонтерами. За результатами опитування, 32 % респондентів указали на наявність значного бажання виконувати волонтерську роботу, 57 %

відзначили, що в них є бажання випробувати себе в ролі волонтерів і надавати допомогу людям, які її потребують. Відсутність інтересу до волонтерської діяльності виявлено в 11 % опитаних студентів (Рис. 2.1.).

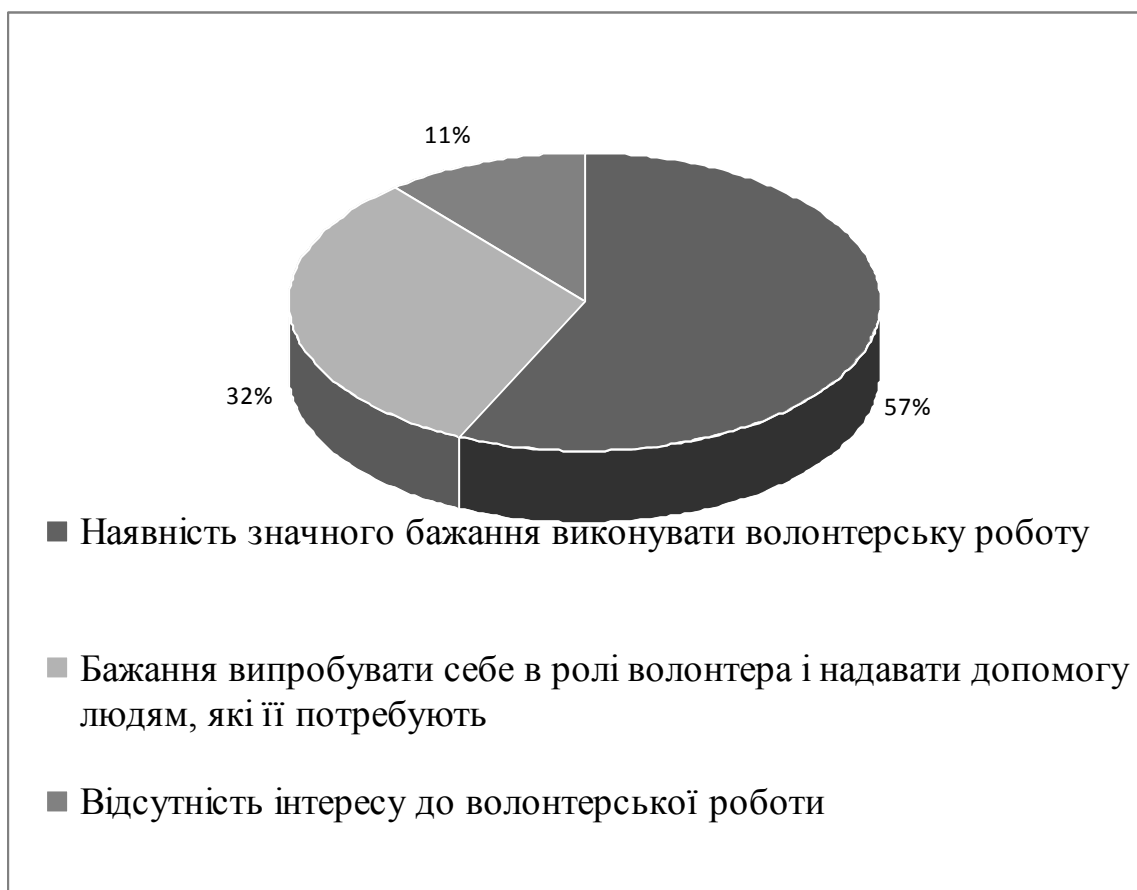

Рис. 2.1. Бажання студентів працювати волонтерами

Відповіді багатьох студентів засвідчили, що вони хотіли б займатися волонтерською діяльністю, розуміють її добродійну місію, сприймають цю діяльність як невід’ємну частину навчання й виховання майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі, як різновид благодійної допомоги людям, які цього потребують. Однак спостерігалася певна тенденція до зниження в молоді рівня мотивації займатися волонтерською роботою, насамперед у студентів старших курсів порівняно зі студентами молодших курсів.

На запитання «Що Ви знаєте про волонтерство?» були одержані такі відповіді: безкорислива допомога людям – 45 %; добровільна робота – 21,8 %; рух чи організація – 14,5 %; контакт з дітьми – 1,4 %; один із прийомів роботи в ЦСССДМ – 1,4 %; нічого не відповіли – 15,9 %.

Відповідаючи на запитання «Чи вважаєте Ви, що волонтерська робота сприяє реалізації професійних функцій фахівця?». Якщо так, то вкажіть, яких саме функцій», переважна більшість студентів (168 осіб – 88,4 %) дали позитивну відповідь. Щодо переліку функцій, то були названі такі: комунікативна (45,1 %); організаційна (25,7 %); охоронно-захисна (20,2 %).

Отже, переважна більшість респондентів не володіли знаннями щодо повного переліку професійних функцій фахівця, які можуть бути реалізовані в ході волонтерської роботи.

Нас цікавили відповіді на запитання: «Які, на Вашу думку, якості повинен мати волонтер?». Слід відзначити різноманітність отриманих відповідей у табл. 2.1.

Дані таблиці засвідчують, що студенти віддали перевагу таким якостям: доброта – 39,5 %; доброзичливість – 25,0 %; безкорисливість – 14,5 %; відповідальність – 13,6 %; емпатія – 12,7 %; комунікабельність – 11,8 %.

Студентам було запропоновано висловити свою думку стосовно того, кого можна вважати волонтером. Відповіді студентів здебільшого демонстрували нестійкість їх поглядів на цю проблему, вони суперечили самі собі, відповіді важко було інтерпретувати, об'єктивно оцінити. Наведемо деякі з висловлювань респондентів: «Волонтер – це людина, яка добровільно бере участь у соціальних благодійних заходах»; «Людина особливого покликання, яка працює в благодійній сфері та отримує моральне задоволення»; «Це людина, яка допомагає іншим безкоштовно, керуючись поривом широкої душі та високим польотом думки»; «Це доброволець, який проводить тренінги для поширення інформації», «Людина, спроможна в будь-який час допомагати без винагороди» та ін.

Узагальнивши отримані відповіді, констатуємо: 50,0 % студентів зробили акцент на тому, що волонтер – доброволець; 30,0 % – визначили його як людину, яка допомагає іншим; 2,3 % – указали, що волонтер – це студент-практикант; 1,4 % наголосили на тому, що це помічник у психологічній роботі; 16,3 % – не визначились із відповіддю на запитання.

Якості, які повинен мати волонтер
(за результатами анкетного опитування 190 студентів)

Якість	Кількість	Якість	Кількість
Доброта	39,5	Витримка	2,30
Доброзичливість	25,0	Терплячість	2,30
Безкорисливість	14,5	Цілеспрямованість	2,00
Відповідальність	13,6	Самовідданість	1,80
Емпатія	12,7	Любов до людей	1,50
Комунікабельність	11,8	Чесність	1,50
Альтруїзм	9,0	Відвага	1,40
Активність	6,8	Добродушність	1,40
Гуманність	6,8	Розумність	1,30
Дружелюбність	5,9	Ініціативність	1,00
Відвертість	5,4	Працьовитість	1,00
Ввічливість	5,0	Сила волі	1,00
Чуйність	5,0	Великодушність	0,90
Щирість	3,5	Вихованість	0,90
Розуміння	3,3	Енергійність	0,80
Співчуття	3,3	Людяність	0,80
Бажання	3,0	Організованість	0,80
Впевненість собі	2,7	Життєрадісність	0,50
Відкритість	2,7	Рефлексія	0,50
Толерантність	2,7	Неупередженість	0,40
Оптимізм	2,5	Емоційна стійкість	0,04

Значущими для нас стали відповіді студентів на запитання: «Як Ви гадаєте, чи всі можуть бути волонтерами?». Позитивну відповідь дали лише 32,0 % респондентів. Відповіді більшості студентів (68,0 %) засвідчують їх

особисте розуміння проблеми: волонтер – це людина, яка має особливі якості (милосердя, толерантність, комунікативність, альтруїзм, вимогливість до себе та інших, емпатія та ін.), що й відрізняє її від інших.

Щодо сукупності знань, якими повинен володіти волонтер, студенти назвали такі навчальні дисципліни: педагогіка (87 %); психологія (75 %); спеціальні знання (відповідно до виду виконуваної роботи) (52 %); вікова психологія (45 %); право (21 %); соціологія (16 %); психологічне консультування (16 %).

На запитання «Чи потрібна, на Ваш погляд, спеціальна підготовка студентів до волонтерської роботи?» позитивні відповіді дали 89 % респондентів. Лише 11 % указали, що така підготовка не потрібна. Проте студенти не мають чіткого уявлення щодо проблем та труднощів, із якими доводиться стикатися добровольцям-волонтерам, і глибоких знань особливостей тих категорій населення, із якими доводиться працювати (див. рис. 2.2.).

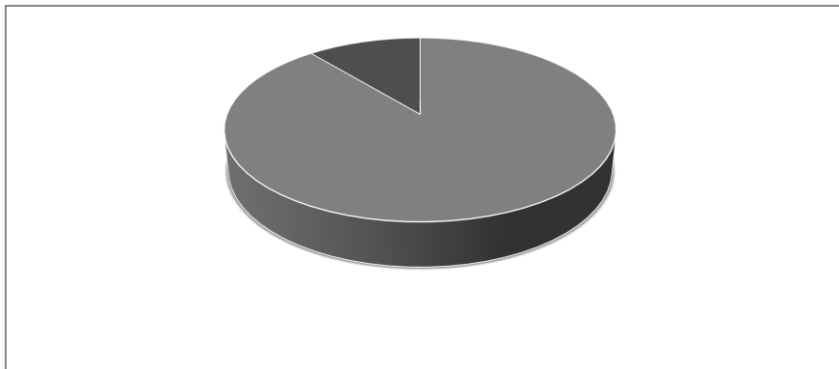

Рис. 2.2. Наявність спеціальної підготовки студентів до волонтерської роботи

На нашу думку, без наявного досвіду практичної волонтерської роботи важко уявити, що волонтер - це не просто той, хто прагне допомагати, це вже спеціаліст із певним багажем знань, умінь та навичок. Ілюзорне сприйняття простоти волонтерської роботи - це шлях до отримання першого негативного

досвіду роботи, розчарування.

На запитання «Чи доводилося Вам виконувати роботу волонтера» позитивну відповідь дали 53,7 % респондентів, що засвідчує досить активну їх участь у волонтерській справі, 36,3 % опитаних ніколи не виконували волонтерської роботи (Рис.2.3.).

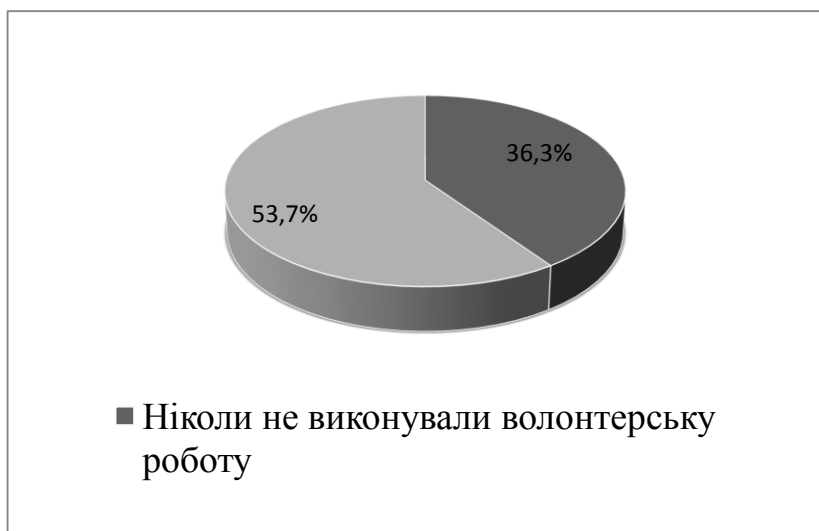

Рис. 2.3. Респонденти, що брали участь у волонтерській роботі

Студентам також пропонувалося оцінити в балах важливість перелічених умінь для діяльності волонтера. Були одержані такі відповіді: комунікативні вміння найбільшою кількістю балів оцінили 79% респондентів; організаторські – 67 %; аналітичні – 39 %; проєктувальні – 38 %; прогностичні – 29 %. Рейтинг указаних умінь засвідчує їх пріоритетність та важливість у волонтерській роботі.

Узагальнивши отримані відповіді, зазначимо, що значна кількість респондентів відзначили бажання випробувати себе в ролі волонтерів (57 %) і надавати безкорисливу допомогу людям, які її потребують. Респонденти зробили акцент на тому, що волонтер – це доброволець (50 %), що має такі якості як: доброта (39,5 %), доброзичливість (25,0 %), безкорисливість (14,5 %),

відповідальність (13,6 %), емпатія (12,7 %), комунікабельність (11,8 %). Володіє уміннями та знаннями з таких навчальних дисципліни: педагогіка (87 %), психологія (75 %), спеціальні знання, відповідно до виду виконуваної роботи (52 %), вікова психологія (45 %), право (21 %), соціологія (16 %), психологічне консультування (16 %). Проте студенти не мають чіткого уявлення щодо проблем та труднощів, із якими доводиться стикатися добровольцям-волонтерам, і глибоких знань особливостей тих категорій населення, із якими доводиться працювати. Дане опитування підтвердило необхідність організації спеціальної підготовки студентів (89 %) до здійснення волонтерської роботи в межах ЗВО.

2.4. Волонтерський педагогічний рух

Нині в Україні волонтерський рух значно поширюється. Зростає кількість громадських об'єднань і організацій, діяльність яких спрямована на надання соціальної допомоги різним верствам населення. Волонтерський рух, детермінований гуманізацією суспільного життя, є відповіддю на суспільні потреби. Грунтуючись на традиції безкорисливої допомоги нужденним, історично притаманній українській національній культурі, і спираючись на досвід передових західних країн, вітчизняний волонтерський рух із кожним роком набуває все більшої потужності, об'єднує дедалі більше громадян та залучає значні людські ресурси.

Сьогодні в Україні налічується близько 26 тис. громадських фондів, 8 тис. ініціативних груп, основне завдання яких допомогти дітям-сиротам та дітям, які залишилися без батьківського піклування, людям, похилого віку, інвалідам. Волонтерський рух невичерпне джерело здобуття громадянської освіти, що дає можливість реалізувати себе в служінні суспільству. Велика кількість громадських організацій об'єднує молодих людей, які на добровільних засадах беруть участь у соціальних програмах щодо запобігання

поширенню негативних явищ у молодіжному середовищі та надання допомоги іншим у їх розвитку, соціальному становленні, інтеграції в суспільство тощо. В Україні протягом останніх чотирьох років кількість громадських об'єднань молоді зростає майже втричі.

Саме студентський молодіжний рух, який базується на волонтерській діяльності в педагогічній практиці, може стати одним із найважливіших засобів соціалізації найбільш вразливих категорій дітей і молоді. Для впровадження в практику соціально-педагогічного громадського руху найбільш оптимальні є заклади інтернатного типу: притулки, дитячі будинки, центри реабілітації та будинки немовляти.

Об'єктом для впровадження педагогічного волонтерства студентами-волонтерами Центру соціальних ініціатив та волонтерства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара є надання соціальних послуг стали вихованці дитячого будинку № 1 м. Дніпро, обласного дитячого будинку «Сім'я», притулку для неповнолітніх «Надія», центру реабілітації для неповнолітніх, діти-сироти з особливими потребами міського дитячого будинку. Для них студентами-волонтерами передбачені такі види послуг:

- освітні (організація гуртків, індивідуальних і групових занять, семінарів, соціально-психологічних тренінгів, майстер-класів);

- психологічні, орієнтовані на формування в дітей впевненості в собі та мотивації щодо подолання складних життєвих ситуацій, здорового способу життя, на розвиток навичок самовдосконалення тощо (надання консультацій, проведення психологічних тренінгів, консультування «телефоном довіри», застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості для її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад);

- соціально-педагогічні (створення дитячих та молодіжних організацій, клубів за інтересами, організація гурткової роботи, індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, посередницька діяльність

між об'єктом волонтерського впливу й іншими соціальними інституціями, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій);

– юридичні (надання консультацій із питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу й реалізації юридичної відповідальності до осіб, які вдаються до протиправних дій щодо даної особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо);

– інформаційні (довідкові, просвітницькі, рекламно-пропагандистські послуги та ін.).

Помітне місце у волонтерській роботі посідає також і матеріальна допомога. Студенти-волонтери збирають речі, продукти, канцтовари, книжки, солодощі, які потім передаються дітям-сиротам, дітям-інвалідам, а також допомагають сім'ям із дітьми-інвалідами вирішувати не лише психологічні, а й побутові проблеми: купують продукти, виконують різні роботи по господарству, в домашньому помешканні, інколи на присадибних ділянках. Волонтери беруть активну участь, в організації дозвілля дітей-сиріт і дітей з особливими потребами.

Домінуючим видом послуги визначений освітній, а саме навчання ровесників ровесниками, завдяки якому «молоді люди отримали можливість стати гарними вихователями своїх ровесників» [35]. Пройшовши навчання, значна частина волонтерських груп займається організацією дозвілля дітей та підлітків. При цьому культурно-масові заходи мають, як правило, тематичний характер, наприклад, з акцентом на профілактиці негативних явищ у молодіжному середовищі, пропаганді здорового способу життя, підтримці творчої молоді. Слід зазначити, що серед волонтерів з-поміж представників дитячих громадських формувань виховуються добре підготовлені менеджери, багато представників цих формувань займаються організаційною роботою в об'єднаннях школярів, проводять благодійні акції, пропагують роботу своїх організацій. Можна сказати, що головним у діяльності дитячих громадських

організацій є створення умов для самореалізації, саморозвитку дітей та молоді, самоствердження особистості. Безумовно, ці організації здійснюють соціально значущу роботу, а подальше їх розгалуження і збільшення кількості волонтерів – членів не лише студентських колективів, а й дитячих організацій – дасть змогу залучити до неї більшу кількість дітей і молоді.

Тематика соціально-педагогічних тренінгів для дітей-сиріт визначається основними напрямками концептуальної програми виховання дітей у закладах інтернатного типу та програм інтегративного курсу Християнського дитячого фонду: «Культура життєвого самовизначення», «Навчання ровесників ровесниками», «Здоровий спосіб життя дітей та молоді». Тематика тренінгових занять, зокрема, така:

- громадянське виховання: «Виховуємо громадян держави», «За молоддю майбутнє»;

- формування соціальної компетентності: «Технології активізації громади»;

- підготовка до сімейного життя, формування навичок батьківської компетентності: «Моя майбутня сім'я», «Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини», «Виховання на основі здорового глузду», «Прийоми ефективного спілкування», «Сучасні підходи до виховання дитини», «Ефективні прийоми заохочення та покарання у вихованні»;

- формування моральних цінностей, позитивних особистісних якостей та гуманістичної позиції у взаємовідносинах: «Виховання лідерських якостей у дитини», «Формування самостійності та відповідальності дитини», «Профілактика та корекція агресивної поведінки підлітків», «Самооцінка школяра», «Форми організації дозвілля дітей та молоді», «Вчимося спілкуванню»;

- виховання працелюбства, поваги до старших: «Працюємо заради благополуччя інших», «Готовність дитини до трудової діяльності»;

- соціально-правове виховання: «Конвенція ООН про права дитини: шляхи практичного застосування»;

– формування навичок здорового способу життя: «Здоров'я як життєва цінність», «Сходинок до здоров'я», «Зроби свій вибір», «ВІЛ/СНІД – що це?», «Ти і твоє здоров'я», «Фактори, які впливають на здоров'я», «Стать і статеві стосунки», «Інфекції, що передаються статевим шляхом».

Особливість роботи тренінг-центрів, тренерських студій полягає в тому, що інформацію про шкідливість алкоголю, тютюну, наркотиків, раннього статевого життя, підлітки отримують не на традиційних уроках і не шляхом нав'язування дорослими своїх поглядів, а на заняттях за програмою «Навчання ровесників ровесниками», у ході яких підлітки самі шукають відповіді на поставлені питання, самі роблять вибір щодо свого життя. [34]. Цьому сприяють освітні тренінги, у ході яких застосовуються сучасні методи активного навчання. До роботи тренінгової студії активно залучаються студенти-волонтери, члени громадського об'єднання – Центру соціальних ініціатив і волонтерства, які навчаються в Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара. Залучення волонтерів у поза навчальний час допомагає охопити більшу кількість підлітків на базі цієї структури. Крім того, ця робота дозволяє розвиватися і студентам, адже саме тут вони мають можливість ознайомитися з новими методиками й технологіями, набути фахових знань зі спеціальності та навичок спілкування з підлітками та молоддю.

Педагогічна діяльність волонтерів має свої специфічні особливості. У зв'язку з цим можна говорити про стиль роботи волонтерів. Стиль роботи волонтера - це сукупність різноманітних форм та методів його індивідуальної діяльності. Залежно від певних обставин та пріоритетів ці форми й методи роботи постійно змінюються. Певні особливості, які виникають на цьому шляху змін, дозволяють чітко розрізнити два типи волонтерів: 1) волонтер, який працює тривалий час; 2) волонтер, який працює невеликий проміжок часу. Перший тип волонтера найбільше відповідає загальному уявленню про того, хто присвятив себе певній справі або колективу, має міцне почуття причетності до справи. Йому притаманні такі характеристики: працелюбність,

товариськість, доброзичливість, відповідальність [37].

Окрім школярів і студентів традиційно такими волонтерами стають домогосподарки із середнім рівнем достатку, які мають вільний час і можуть постійно приділяти його певній організації, знаходячи в цьому сенс життя чи розглядаючи це як еквівалент успішної кар'єри. Багато людей з-поміж безробітних, пенсіонерів та осіб із невисоким рівнем доходу присвячують свій час довготривалим проектам. Другий тип волонтера характеризують такі ознаки: він цікавиться справою лише поверхово, ніколи не намагається заглибитися в неї. Такий волонтер, навіть якщо він допомагає виконувати важливу справу, передусім дбає про власні інтереси [37].

Досить цікаво, що одна особа може бути волонтером на тривалий час в одній організації та волонтером на невеликий проміжок часу в іншій. Протягом певного часу співпраці з відповідною організацією волонтер періодично може змінювати свій стиль роботи залежно від обставин власного життя та відносин з організацією.

Формування знань, практичних умінь та професійно-особистісних якостей відбувається під час не лише навчання, а й позааудиторної діяльності, яка передбачає такі різновиди підготовки студентів до волонтерської роботи: заняття в школі волонтерів; проведення соціально-педагогічних, просвітницьких та соціально-психологічних тренінгів, виставок-презентацій, відео-презентацій; участь у волонтерських програмах, театрі вуличного дійства, вуличній ігротеці; захист проектів, проведення агітаційних заходів, трудових заходів, інтерактивних шоу, фестивалів, вікторин, організація гуртків, творчих студій.

Зокрема, волонтери проводять такі заходи, як конкурс малюнків на асфальті «Я обираю здоровий спосіб життя!», різноманітні бесіди, диспути, лекції, організують вечори, молодіжні концерти «За здоровий спосіб життя», вуличні ігротеки, театралізовані дійства, рольові та творчі ігри з молоддю та «дітьми вулиці». Вони також проводять змагання, олімпіади, походи, екскурсії, конкурси творчих робіт, свята, ярмарки, залучають молодь і підлітків до

відвідування різноманітних гуртків та спортивних секцій.

Студенти-волонтери розповсюджують інформаційні листівки, буклети про негативний вплив на організм вживання алкоголю, тютюну, наркотичних речовин. При цьому застосовуються як групові, так і індивідуальні форми роботи. Так, волонтери – студенти Центру соціальних ініціатив і волонтерства Дніпровського національного університету проводили тренінги-семінари за різноманітною тематикою, наприклад: «Прийоми ефективного спілкування», «Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини», «Виховання на основі здорового глузду», «Сучасні підходи до виховання дітей та підлітків», «Ефективні прийоми похвали», «Виховання лідерських якостей у підлітків», «Формування самостійності та відповідальності», «Профілактика та корекція агресивної поведінки підлітків», «Моя самооцінка», «Я + Ти», «Профілактика негативних явищ серед молоді», «Здоровий спосіб життя як життєва цінність», «Виховуємо громадян держави», «Популяризація засад усвідомленого батьківства в громаді», «Робота з підлітками щодо формування здорового способу життя», «Діти індиго - діти нового часу», «Конвенція ООН про права дитини: шляхи практичного застосування» тощо. Проведення тренінгів у дитячих закладах сприяло розвитку в студентів, які займаються волонтерською роботою, важливих особистісних якостей: толерантності, уважності, ввічливості, співчуття, відповідальності й вимогливості, доброзичливості й здатності сприймати дітей такими, які вони є. Цей досвід показує, що в процесі волонтерської роботи студенти оволодівають не лише значущими професійно-особистісними якостями, а й практичними вміннями та навичками майбутньої професії.

Помітне місце у волонтерській роботі посідає також і матеріальна допомога. Студенти-волонтери збирають речі, продукти, канцтовари, книжки, солодощі, які потім передаються дітям-сиротам, дітям-інвалідам, а також допомагають сім'ям із дітьми-інвалідами вирішувати не лише психологічні, а й побутові проблеми: купують продукти, виконують різні роботи по господарству, в домашньому помешканні, інколи на присадибних ділянках.

Волонтери беруть активну участь, в організації дозвілля дітей-сиріт і дітей з особливими потребами.

У межах міжнародної акції «Посади своє дерево», волонтери з-поміж студентів та учнів Центру соціальних ініціатив і волонтерства посадили алею Героїв на березі Дніпра.

Традиційно кожного року студентами Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара проводиться акція «Від серця до серця» присвячену Міжнародному дню захисту дітей. Спосіб організації був заснований на принципі фондрайзингу, а здобуті кошти спрямовані на реальні потреби дитячого будинку №1 м. Дніпро, дитячого будинку-інтернату для дітей з ДЦП. Цільова допомога – ось основа проведення милосердної акції.

Серед організаторів проведення акції директор Центру соціальних ініціатив, студенти-волонтери та комітет у справах сім'ї та молоді Дніпропетровської міськради. Спонсором проведення став цей же комітет у справах сім'ї та молоді. За мету акції взято мобілізацію ресурсів міської громади м. Дніпро задля забезпечення потреб та психічного розвитку та дозвілля дітей сиріт з обмеженими можливостями та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються у державних закладах опіки. Механізм проведення був таким: інформування жителів та студентів вищих навчальних закладів міста про дану акцію шляхом роздачі інформаційних листівок, в яких був розміщений матеріал, благодійності місії та мети заходу, місця і часу проведення. Далі на міжвузівському конкурсі «Кавун» серед студентської молоді та вулицями міста відбулося розповсюдження підготовленої канцелярської продукції з логотипами акції, а саме блокнотів, ручок та шнурків для бейджиків, що були запропоновані в обмін на благодійне внесення. Задіяні волонтери в акції були одягнені в футболки яскраво-жовтого кольору (символ волонтерства) з емблемою «Від серця до серця».

Підготовка та проведення проходили дуже плідно: домовленість зі спонсорами, підбір та виготовлення продукції, знаходження місця проведення з усіма дрібницями. Обсяг роботи великий та серйозний, проте як це притаманно

студентам, додавши трішки посмішки, радості, гумору – і робота видалась дуже цікавою. Слід зазначити, що усі до кого зверталися волонтери, доброзичливо відгукнулися та зробили особистий благодійний внесок. Зустрівши гостей з Америки волонтери запропонували взяти участь в акції, тим самим допомігши українським дітям-сиротам. Особливо хотілося підкреслити створення відеороликів «Чужих дітей не буває», «Стань волонтером, як ми!», що демонструвалися під час проведення акції і мала схвальні відгуки.

ВИСНОВКИ

Нині у зв'язку з підвищенням ролі громадських і добродійних організацій питання феноменології волонтерства є актуальним. У законі України «Про соціальні послуги» зазначено, що волонтер – особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. А відповідно до «Загальної декларації волонтерів», волонтерство – це добровільна активна спільна або особиста участь громадянина в житті людських спільнот для реалізації його основних людських потреб та покращення якості життя, економічного й соціального розвитку. Воно сприяє поліпшенню якості життя, поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху створення справедливого й мирного суспільства, більш збалансованому економічному й соціальному розвитку, створенню нових робочих місць та професій. Саме цей соціальний пріоритет є методологічною основою організації процесів навчання й виховання особистості, формування її соціальної активності.

Соціалізація, на думку А. Капської, двосторонній взаємообумовлений процес взаємодії людини й соціального середовища, який передбачає її включення в систему суспільних відносин шляхом засвоєння як соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується унікальна, неповторна особистість. Як добродійна діяльність, волонтерська робота не є спонтанною чи фрагментарною, вона спрямовується на досягнення певних цілей і результатів, зумовлених метою конкретної діяльності. Мета волонтерської роботи, згідно з дослідженнями І. Зверевої, В. Бочарової, Р. Вайноли, А. Капської, В. Кратінової, Н. Ларіонової, полягає в сприянні особистісному та професійному зростанню, самореалізації, наданні послуг тим, хто цього потребує, організації педагогіки середовища, сприянні соціалізації особистості, наданні допомоги мало захищеним верствам населення, а також соціальної підтримки, захисту, допомоги окремим людям за рахунок

компенсації втрати життєво важливих умов існування, у реабілітації громадян і обмеженими можливостями та соціально вразливих груп населення, в освіченні населення та ін.

Погоджуємося із твердженнями, І. Айнутдінової, О. Акімової, Т. Алексєєнко, І. Зверєвої, А. Капської, С. Харченка та інших дослідників, що волонтерська робота сприяє соціалізації особистості, забезпечує освоєння майбутніми фахівцями нових соціальних ролей, норм і суспільних поведінкових стереотипів, допомагає особистісному зростанню, самореалізації, дає можливість по-новому осмислити значення загальнолюдських цінностей, у тому числі співчуття, милосердя, їх роль у гуманізації відносин між людьми, ознайомлює із загальною культурою та специфічними субкультурами соціуму.

Під час підготовки студентів до волонтерської роботи варто враховувати те, що організація роботи волонтерів у державних та громадських організаціях виходить на якісно новий рівень. Порівняно з минулими роками актуалізується питання менеджменту волонтерських програм, відпрацьовуються механізми залучення волонтерів до різних напрямів соціально-педагогічної діяльності, поглиблюється соціальне партнерство. За умови правильної організації навчання студентів під час аудиторної, позааудиторної та безпосередньо волонтерської роботи в дитячих закладах можна сформувані їх готовність до майбутньої професійної діяльності.

Позааудиторна робота зі студентами повинна мати професійно спрямований характер, що його розуміємо як створення навчально-виховних педагогічних ситуацій волонтерського спрямування, складність яких поступово збільшується з урахуванням різноманітності форм і методів волонтерської роботи, що вимагає від студентів самостійності, вольового напруження, емоційної налаштованості на виконання запропонованих завдань. Пропонується здійснення позааудиторної роботи волонтерського спрямування через диспути, вечори, прес-конференції з актуальних проблем волонтерства, конкурси та ін. Важливою умовою є систематичність проведення позааудиторних заходів та їх зв'язок із навчальною й практичною волонтерською роботою. Залучення

студентів до волонтерської діяльності надає їм можливість здобути практичний досвід волонтерської роботи, сформувати навички самостійних дій, пошуку власного професійного стилю діяльності.

Процес підготовки майбутніх фахівців до виконання професійних функцій засобами волонтерської роботи вимагає вибору педагогічних технологій, спроможних забезпечити «запуск» внутрішніх механізмів саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення особистості майбутнього фахівця в різновидах волонтерської роботи, зміну стереотипів й усвідомлення потреби особистісних змін, поетапне відпрацювання окремих умінь та навичок.

Прикладом організованої роботи з професійної підготовки шляхом волонтерської роботи в умовах закладу вищої освіти може бути молодіжна громадська організація, що створюється ініціативною групою викладачів і студентів на засадах спільності інтересів для реалізації мети й завдань, що визначається типовим положенням та має модель організації.

Модель волонтерської студентської служби має такі структурні компоненти: мета організації волонтерської роботи в умовах закладу вищої освіти, завдання організації волонтерської роботи, зміст діяльності організації волонтерської роботи, процесуальні основи організації волонтерської роботи (підбір волонтерів, анкетування, аудиторна робота, позааудиторна робота), розробка програми підготовки студентів до здійснення волонтерської роботи, супервізія діяльності волонтерів, моніторинг діяльності волонтерів, підбір педагогів для підготовки волонтерів, результати волонтерської роботи (знання та практичні уміння, професійно-особистісні якості, мотивація студентів до волонтерської роботи).

Реалізація професійних і особистісних можливостей студентів у волонтерській роботі передбачена завдяки їх активній участі в різних формах позааудиторної роботи, метою якої є: створення умов для творчого, інтелектуального, духовного, фізичного розвитку у вільний час від навчання; підготовка студентів до професійної діяльності; упровадження якісно нових форм і методів організації поза аудиторної роботи; задоволення освітніх потреб

студентів шляхом залучення їх до різних форм волонтерської роботи. Саме вона створює сприятливі умови для самореалізації й розвитку студентів з урахуванням індивідуальних запитів та інтересів для стимулювання внутрішньої потреби у формуванні їх духовності й милосердя, сприяє вирішенню складних проблем формування особистості майбутнього фахівця.

Заслуговує на увагу думка С. Савченка, що підкреслює головну ідею про усвідомлення того, що соціалізація, здійснювана завдяки освіті та вихованню, потрібна не лише для того, щоб ретельно підготуватися до дорослого життя чи здобути професію: «лише ефективна, соціально сприйнята соціалізація зможе забезпечити процес «олюднення» людини, дасть їй можливість повноцінно існувати в сучасному світі».

Основними завданнями підготовки студентів до волонтерської роботи визначені такі: сприяння професійному зростанню волонтерів та набуттю ними практичного досвіду; надання волонтерам спеціалізованих знань із психолого-педагогічних, правових, соціально-медичних питань, потрібних для реалізації соціальних проектів і програм; сприяння розвитку професійно особистісних якостей, творчих здібностей, самовираженню та становленню волонтерів як активних членів суспільства; успішну соціалізацію студентів, цільовими компонентами якої є формування морально-етичних традицій милосердя у закладу вищої освіти; сприяння духовному розвитку, виробленню правильної соціальної позиції; формуванню найважливіших професійно-особистісних якостей.

Експериментальне дослідження стану волонтерської роботи, проводилося в Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара. Узагальнивши отримані відповіді, зазначимо, що значна кількість респондентів відзначили бажання випробувати себе в ролі волонтерів (57 %) і надавати безкорисливу допомогу людям, які її потребують. Респонденти зробили акцент на тому, що волонтер – це доброволець (50 %), що має такі якості як: доброта (39,5 %), доброзичливість (25,0 %), безкорисливість (14,5 %), відповідальність (13,6 %), емпатія (12,7 %;), комунікабельність (11,8 %). Володіє уміннями та

знаннями з таких навчальних дисципліни: педагогіка (87 %), психологія (75 %), спеціальні знання, відповідно до виду виконуваної роботи (52 %), вікова психологія (45 %), право (21 %), соціологія (16 %), психологічне консультування (16 %). Проте студенти не мають чіткого уявлення щодо проблем та труднощів, із якими доводиться стикатися добровольцям-волонтерам, і глибоких знань особливостей тих категорій населення, із якими доводиться працювати. Дане опитування підтвердило необхідність організації спеціальної підготовки студентів (89 %) до здійснення волонтерської роботи в межах вищого навчального закладу.

Нині в Україні волонтерський рух значно поширюється. Зростає кількість громадських об'єднань і організацій, діяльність яких спрямована на надання соціальної допомоги різним верствам населення. Саме студентський молодіжний рух, який базується на волонтерській діяльності в педагогічній практиці, може стати одним із найважливіших засобів соціалізації найбільш вразливих категорій дітей і молоді.

Об'єктом для впровадження педагогічного волонтерства студентами-волонтерами є надання соціальних послуг: освітніх (організація гуртків, індивідуальних і групових занять, семінарів, соціально-психологічних тренінгів, майстер-класів); психологічних, орієнтовані на формування в дітей впевненості в собі та мотивації щодо подолання складних життєвих ситуацій, здорового способу життя, на розвиток навичок самовдосконалення тощо; соціально-педагогічні (створення дитячих та молодіжних організацій, клубів за інтересами, організація гурткової роботи, індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо; юридичні (надання консультацій із питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; інформаційних (довідкові, просвітницькі, рекламно-пропагандистські послуги та ін.).

Помітне місце у волонтерській роботі посідає також і матеріальна допомога. Студенти-волонтери збирають речі, продукти, канцтовари, книжки,

солодощі, які потім передаються дітям-сиротам, дітям-інвалідам, а також допомагають сім'ям із дітьми-інвалідами вирішувати не лише психологічні, а й побутові проблеми: купують продукти, виконують різні роботи по господарству, в домашньому помешканні, інколи на присадибних ділянках.

У дослідженні доведено, що за своєю сутністю діяльність студентських волонтерських груп спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб або відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини.

Волонтерська робота забезпечує природне входження студентів у суспільство, включення в соціальні зв'язки, інтеграцію в різні типи соціальних спільнот, «оволодіння студентською субкультурою через організовану діяльність чи особистісно-орієнтоване виховання» завдяки чому відбувається становлення соціальності індивіда. Волонтерська робота як частина процесу соціалізації дає можливість включитися в усю сукупність соціальних ролей, норм і поведінкових стереотипів суспільства, ознайомлює із загальною культурою й специфічними субкультурами соціуму. Вона сприяє розвитку різних специфічних соціальних ролей шляхом примірювання їх на себе: організатора, координатора, менеджера, викладача; упроваджувати різноманітні масові форми соціально-педагогічної роботи, представляти інтереси громади, вести переговори, встановлювати ділові між інституційні відносини; ця роль вимагає сформованості таких якостей, як емпатія, повага, щирість, конкретність комунікації

Проведене дослідження не вичерпує змісту означеної проблеми. Подальшого вивчення потребують особливості підготовки волонтерів до роботи в різних напрямках соціально-педагогічної діяльності, проектування соціально-педагогічних технологій залучення студентів до діяльності волонтерських груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айнутдинова И. Н Студенческое волонтерское движение в колледжах как социально-педагогический феномен профессиональной школы США. Самара : Из-во Самар. ун-та, 2004. С. 151–155.
2. Акимова Е. В. Педагогическое волонтерство в деятельности детско-молодежных объединений : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Рязань, 2006 117 с.
3. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й. Капська та ін. Київ : Наук. світ, 2001. 129 с.
4. Алексюк А. М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання. Київ : Київ. держ. ун-т, 1993. 220 с.
5. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики : наук.-метод. посіб. Київ : Пед. думка, 2007. 152 с.
6. Апресян Р. Г. Филантропия: милостыня или социальная инженерия? *Общественные науки и современность*. 1998. № 5. С. 48–53.
7. Аркас М. М. Історія України-Русі. Київ : Вища шк., 1993. 414 с.
8. Артющікіна Л. М., Полянйчкo А. О. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема : монографія. Суми : СумДПУ, 2002. 268 с.
9. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в територіальній громаді: теоретико-методичні основи. Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.
10. Безпалько О. В. Підготовка волонтерів до проведення організаційних форм соціально-педагогічної діяльності. *Волонтерство: порадник для організатора волонтерського руху в Україні*. Київ : ВГЦ «Волонтер», 2001. С. 128–137.
11. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Логос, 2003. 134 с.
12. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем: проблемы и

методы психолого-педагогического обеспечения технических обучающих систем. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1997. 304 с.

13. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади : навч. метод. посіб. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
14. Бондаренко З. П. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2008. 20 с.
15. Бондаренко З. П. Щодо особистісних якостей майбутніх соціальних педагогів у контексті волонтерської діяльності. *Соціалізація особистості*. Київ, 2007. Т. 29. С. 24–38.
16. Бондаренко З. П. Модель організації волонтерської роботи в умовах вищого навчального закладу. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2007. № 4. С. 50–59.
17. Бондаренко З. П. З історії розвитку благодійної діяльності та волонтерства в Катеренославі. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2005. Вип. 8. С. 335–341.
18. Борисова С. Е. Деловая игра как метод социально-психологического тренинга. *Вопросы психологии*. 1999. № 4. С. 52–57.
19. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа: личностно-ориентированный подход. Москва : Ин-т педагогики соц. работы РАО, 1999. 182 с.
20. Вандышева Л. В. Формирование готовности будущих специалистов по социальной работе к волонтерской деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Самара, 2006. 161 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. Б. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
22. Волонтерство в соціальній роботі / авт. упоряд.: О. Главник та ін. Київ : Главник, 2006. 128 с.
23. Волонтерство: порадник для організатора волонтерського руху в Україні / уклад. Т.Л. Лях; авт. кол.: О.В. Безпалько та ін. Київ : ВГЦ «Волонтер»,

2001. 176 с.
24. Вул Б., Яркіна Т., Бочарова В. Программы социальной помощи в американской общине педагога. *Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт*. 1993. Т. 1. С. 194–200.
 25. Грушевський М. С. Історія України. Київ : Либідь, 1992. 115 с.
 26. Добročинність в Україні: минуле, сучасне, майбутнє / уклад.: В. Халецький та ін. Київ : Ресурс. центр розвитку громад. ініціатив «Гурт», 1998. 56 с.
 27. Досвід волонтерської роботи та напрями її вдосконалення / І. Грига, та ін. *Соціальна робота в Україні: перші кроки*. Київ : Видавн. дім КМ «Academia», 2000. С. 145–173.
 28. Заверико Н. В. Міжнародні організації у соціальній сфері. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 4. С. 23–25.
 29. Загальна декларація волонтерів. *Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах* / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : УДЦССМ, 2001. С. 4–5.
 30. Закон України «Про благодійництво і благодійні організації». *Відомості Верховної Ради*. Київ, 1997. № 46. С. 292.
 31. Закон України «Про соціальні послуги». *Відомості Верховної Ради*. Київ, 2003. № 45. С. 358.
 32. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю». *Відомості Верховної Ради*. Київ, 2001. № 42. С. 213.
 33. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія та практика : монографія. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 333 с.
 34. Зимняя И. А. Профессиональные роли и функции социального работника. *Российский журнал социальной работы*. 1995. № 1. С. 79–82.
 35. Зимовець Н. В. Навчання ровесників ровесниками: інноваційна навчально-виховна технологія. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 4. С. 17–21.
 36. Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні : навч.-метод.

- посіб. для студ., магістрів, аспірантів та спеціалістів у галузі соц. роботи, соц. педагогіки / С.Я. Харченка та ін. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2008. 320 с.
37. Кратіонова В. О., Ларіонова Н. Б., Песоцька О. П. Волонтерство як фактор особистісно-професійного розвитку майбутніх соціальних педагогів та працівників. *Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді*. Київ : Христ. дит. фонд, 2006. С. 44–47.
 38. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1977. 304 с.
 39. Локарева Г. В. Теоретичні та методичні засади застосування художньо-естетичної інформації у підготовці соціального педагога до професійного спілкування : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 44 с.
 40. Лях Т. Л. Волонтерські групи як ресурс соціально-педагогічної діяльності дережваних і громадських організацій. *Соціальна педагогіка: теорія і технології* : підручник / за ред. І.Д. Зверевої. Київ : Центр навч. л-ри, 2006. С. 130–140.
 41. Маккарлі С., Лінч Р. Управління діяльністю волонтерів: Як залучити громадськість до вирішення проблем суспільства. Київ : Гурт, 1998. 286 с.
 42. Назарук В. Волонтерський рух в Україні: від історії до релігій. *Перехрестя*. 2000. № 7. С. 21–27.
 43. Організація волонтерського руху у вищих навчальних закладах: Діагностичний інструментарій : методичні розробки / укл. Т. О. Рудякевич. Житомир : ЖДУ, 2004. 20 с.
 44. Основи нових інформаційних технологій навчання : посіб. для вчителів / за ред. Ю. І. Машбіца. Київ : ТЗМН, 1997. 264 с.
 45. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів / за заг. ред. І. Зверевої, Г. Лактіонової. Київ : Наук. світ, 2001. 49 с.
 46. Підготовка волонтерів до роботи з дітьми обмежених функціональних можливостей : метод. рекомендації до проведення тренінгових занять / О. В. Безпалько та ін. Київ : Видав-во Національного педагогічного

- університету імені М.П. Драгоманова, 2001. 32 с.
47. Поліщук Ю. Й. Участь сучасних громадських молодіжних об'єднань у волонтерському русі в Україні : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2005. 432 с.
 48. Попов С. Ю. Пошук ресурсів для розвитку суспільного сектору. Луганськ : Благодійний фонд «Підліток», 2004. 108 с.
 49. Рубинштейн С. Л. Избранные философско-психологические труды. Москва : Наука, 1997. 542 с.
 50. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської. Київ : ВКП «Аспект», 2000. 264 с.
 51. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ : Центр навч. л-ри, 2008. 336 с.
 52. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І.Д. Зверева та ін. Київ : Наук. світ, 2003. 233 с.
 53. Сидоров В. Н. Профессиональная деятельность социального работника: ролевой подход. Винница : Глобусс-пресс, 2006. 408 с.
 54. Теорія і методи соціальної роботи : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. Київ : Академвидав, 2005. 328 с.
 55. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / за ред. А. Й. Капської. Київ : УДЦССМ, 2001. 140 с.
 56. Фалинська З. З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця : ВДПУ, 2006. 21с.
 57. Филатова Е. В. Теория социальной работы : учебное пособие. Кемерово : Кузбассвузиздат, 2004. 96 с.
 58. Харченко С. Я Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. 320 с.
 59. Хорунжий Ю. М. Українські меценати: Доброчинність – наша риса. Київ :

Видавн. дім КМ «Академія», 2001. 137 с.

60. Шервиш Ф. Г. Обучение и практика социальной работы в США. *Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт.* Москва; Тула : АСОПи Р РФ, 1993. С. 279–286.
61. Шумакова О. С. Зміст волонтерської діяльності студентів-волонтерів ВНЗ. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.* 2013. № 23 (282), ч. I. С. 213–225.
62. Янц Н. Д. Основи діяльності волонтерів : курс лекцій. Переяслав-Хмельницький, 2009. 119 с.